

Husholdningene

Sterk vekst i husholdningenes disponible realinntekter

Ifølge foreløpige anslag gikk husholdningenes disponible inntekter opp med 5,1 prosent fra 2003 til 2004. Med en prisstigning på kun 0,7 prosent (målt ved prisindeksen for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner), innebar dette en vekst i husholdningenes disponible realinntekter på 4,3 prosent, mot 4,7 prosent året før.

Husholdningenes reallønnsinntekter gikk opp med 3,1 prosent fra 2003 til 2004, mot en vekst på bare 0,4 prosent året før. Lønnsinntektene ga et bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 2,3 prosentpoeng, mot et bidrag på 0,3 prosentpoeng året før. Bak siste års utvikling lå uendrete utførte normalårsverk og en oppgang i gjennomsnittlig lønn per normalårsverk på 3,8 prosent.

Husholdningenes realinntekter fra blandet inntekt gikk opp med 6,3 prosent fra 2003 til 2004, og ga et bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 0,9 prosentpoeng. Blandet inntekt inneholder i tillegg til husholdningenes inntekter fra næringsvirksomhet også en beregnet avkastning av egen bolig (se egen boks om nasjonalregnskapsbegreper).

Realveksten i stønadene fra det offentlige var på 2,0 prosent i fjor, noe som ga et bidrag på 0,6 prosentpoeng til veksten i husholdningenes disponible realinntekter. Utbetalingene av pensjonsstønader gikk reelt opp med 5,4 prosent. Utbetalinger av barnetrygd trekker i motsatt retning, med en reell nedgang i utbetalingene på 3,9 prosent i forhold til året før. Andre stønader som sykepenge, arbeidsledighetstønader og utdanningsstønader trekker også veksten ned, mens atferdsstønader trekker i motsatt retning, etter en vekst på hele 13,1 prosent fra året før.

Husholdningenes nettoformuesinntekter ga et positivt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 2,2 prosentpoeng i 2004, mot 1,6 prosentpoeng året før.

Husholdningenes inntekter fra mottatt aksjeutbytte har hatt stor betydning for veksten i husholdningenes formuesinntekter de siste årene. For 2004 har nasjonalregnskapet anslått at husholdningene mottok hele 63,7 milliarder kroner, noe som tilsvarer en oppgang på 14,6 prosent fra året før, regnet i faste priser. Det er grunn til å tro at skattemessige tilpasninger har hatt betydning for husholdningenes mottatte aksje-

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst. Prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2001	2002	2003*	2004*	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Inntekter	977,5	1051,4	1103,5	1141,8	6,0	2,3	2,8	8,8	3,4	3,9
Lønnsinntekter	554,3	582,9	600,3	623,0	3,7	0,4	3,1	3,1	0,3	2,3
Blandet inntekt	99,2	106,3	108,3	115,9	5,6	-0,6	6,3	0,8	-0,1	0,9
Formuesinntekter	64,3	96,2	99,8	99,1	47,6	1,1	-1,4	4,6	0,1	-0,2
Offentlige stønader	209,0	224,7	245,7	252,3	6,0	6,6	2,0	1,9	2,0	0,6
Andre inntekter	50,7	41,2	49,4	51,4	-19,8	16,7	3,4	-1,5	0,9	0,2
Utgifter	310,4	324,6	322,5	321,3	3,1	-3,1	-1,1	-1,4	1,4	0,4
Skatt av inntekt og formue	228,9	236,9	243,3	259,3	2,0	0,1	5,9	-0,7	0,0	-1,8
Formuesutgifter	71,4	76,7	67,9	49,4	6,0	-13,7	-27,7	-0,6	1,5	2,4
Andre utgifter	10,1	11,0	11,4	12,6	6,5	1,2	9,7	-0,1	0,0	-0,1
Disponibel inntekt	667,0	726,8	780,9	820,5	7,4	4,7	4,3			
Korr sparing i pensj.fond	12,3	19,4	17,0	18,3						
Konsum	651,3	680,7	719,0	755,1						
Sparing	28,0	65,5	79,0	83,6						
Kapitaloverføringer, netto	-0,8	-0,5	-0,8	-0,9						
Nettorealinvesteringer	29,5	26,1	24,0	31,6						
Nettofinansinvestering ³	-2,3	38,9	54,2	51,1						
Memo:										
Sparerate	4,2	9,0	10,1	10,2						
Nettofinansinvesteringsrate ⁴	-0,3	5,4	6,9	6,2						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator.

³ Nettofinansinvestering er definert som sparing pluss netto kapitaloverføringer minus nettorealinvesteringer.

⁴ Nettofinansinvesteringsrate er definert som nettofinansinvestering som andel av disponibel inntekt, regnet i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Noen nasjonalregnskapsbegreper

Som en del av hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 1995 ble det innført enkelte nye begreper. Noen av disse omtales nedenfor.

- *Blandet inntekt* omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende skiller seg fra driftsresultatet slik det framkommer for andre sektorer ved at den implisitt også inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie.
- *Andre inntekter* omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Andre utgifter* omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Avkastning på forsikringskrav* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer. Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.

utbytte. Sammenhenger mellom skattesystemet og aksjeutbytte er også diskutert nedenfor, i forbindelse med utviklingen i inntektsulikhet (se egen boks om dette).

Husholdningenes renteinntekter falt kraftig i både 2003 og 2004 etter en moderat oppgang fra 2001 til 2002. Nasjonalregnskapet anslår at renteinntektene ble redusert med 10,4 milliarder 2004-kroner fra 2003 til 2004, noe som tilsvarer en nedgang på hele 55,6 prosent.

Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. En noe lavere gjennomsnittlig lånerente og høy vekst i husholdningenes bruttogjeld bidro til en moderat økning i formuesutgiftene i 2002. I 2003 falt rentene kraftig, og til tross for at husholdningene økte sin gjeld, medførte reduksjonen i rentesatsene at renteutgiftene ble kraftig redusert. Denne utviklingen fortsatte i 2004 og nasjonalregnskapet anslår at renteutgiftene ble redusert med 18,2 milliarder 2004-kroner fra 2003 til 2004, noe som tilsvarer en reduksjon på 27,8 prosent. I en egen boks, «Rentebelastning når rentene øker», diskuteres belastningen på husholdningenes økonomi av en eventuell renteoppgang.

Korrigert sparerate

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved beregning av den korrigerte spareraten anslås først tjenestekonsumet av varige goder. Når korrigert konsum beregnes, defineres tjenestekonsumet av varige goder som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (dvs. hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv, og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkende antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerte spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

Skatt på inntekt og formue ga et negativt bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekter på 1,8 prosentpoeng i 2004, mot et bidrag på 0 året før. Dette relativt høye negative bidraget må ses i sammenheng med veksten i lønnsinntektene samt lavere nettorenteutgifter, som isolert trekker i retning av høyere skattbar inntekt. Bidragene fra de ulike inntekts- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Når det positive bidraget fra eksempelvis lønnsinntektene øker, vil dette automatisk medføre at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker med uendrede gjennomsnittlige skattesatser.

Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner viste ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall en oppgang på 4,3 prosent i 2004. Den tilsvarende veksten var på 3,0 prosent året før. Mens husholdningenes konsum økte med 4,2 prosent i 2004 og 2,8 prosent i 2003, viste konsumet i ideelle organisasjoner en vekst på 6,3 prosent i 2004, mot 7,1 prosent i 2003.

Rentebelastning når rentene øker

Realrenten etter skatt er i dag på et relativt lavt nivå, i et 20 års perspektiv. Dersom renten vender tilbake til et mer normalt nivå, kan husholdninger med stor gjeldsbelastning få betalingsproblemer. En måte å belyse hvor utsatt husholdningene er i forhold til renteendringer, er å se på hvordan husholdningenes renteutgifter som andel av inntekt etter skatt vil være under skiftende rentebetingelser. Så sent som i 2001 var gjennomsnittlig utlånsrente på mellom 8 og 9 prosent, og i det følgende skal vi se på effektene på rentebelastningen av at renten vender tilbake til sitt 2001-nivå i 2006, når vi gjør antakelser om kredittveksten i perioden.

Vi tar utgangspunkt i tall fra Inntekts- og formuesundersøkelsen for 2002. Tallene fra 2002 framføres til 2006. Renteutgiftene er beregnet og tilpasset datagrunnlaget på basis av et anslag for årlig lånerente på 4,4 prosent for 2006 (anslag fra høsten 2004). På bakgrunn av informasjon om kredittveksten fra Kredittilsynet, legger vi til grunn at gjeldsveksten for husholdningene vil være på 11,3 prosent i 2004 på 11 prosent både i 2005 og i 2006. Skattesystemet er framført til 2006 ved at fradrag og grenser for ulike skattearter lønnsjusteres fra 2005 til 2006. Total gjeldsbelastning for husholdningene i 2002 utgjorde 143 prosent av samlet inntekt. Denne belastningen vil med våre forutsetninger øke til 178 prosent av samlet inntekt i 2006. Samlet gjeld er beregnet til 1 454 mrd kr i 2006.

Beskrivelsen av utviklingen i husholdningenes rentebelastning, under ulike forutsetninger om rentenivået, er basert

på at husholdningene er delt inn i 3 hovedgrupper: rentebelastning under 20 prosent, rentebelastning fra 20 til 30 prosent, og rentebelastning over 30 prosent. Rentebelastningen er definert som renteutgifter delt på inntekt etter skatt. Inntekt etter skatt er disponibel inntekt før fratrukk for gjeldsrenter, der beskatningen reflekterer betydningen av renteutgifter gjennom fratrukk i alminnelig inntekt. I inntekt etter skatt inngår også renteinntektene etter skatt.

Siden den gjennomsnittlige utlånsrenten som er lagt til grunn er lavere i 2006 enn i 2002, vil også antallet husholdninger med rentebelastning over 30 prosent være lavere, selv om husholdningene tar opp mer lån i 2005 og 2006. 97 000 husholdninger hadde rentebelastning over 30 prosent i 2002, mens det tilsvarende tallet i 2006 er beregnet til kun 19 000 husholdninger.

Men hva skjer dersom utlånsrentene vender tilbake til 2001-nivået? Vær oppmerksom på at inntekt etter skatt i dette tilfelle øker som følge av økte fradragsberettigede renteutgifter. Tabellen viser at 195 000 husholdninger da vil befinne seg i kategorien med rentebelastning over 30 prosent i 2006. Antall husholdninger med høy rentebelastning øker med om lag 100 000 husholdninger fra 2002 til 2006, dersom utlånsrentene stiger til 2001-nivået. I hvor stor grad en slik eventuell renteøkning vil innebære betalingsproblemer for den enkelte husholdning avhenger også blant av om husholdningene har formue å tære på, og om de rammes av for eksempel arbeidsledighet og samlivsbrudd.

Antall husholdninger og andel av total gjeld fordelt etter rentebelastning

Rentebelastning	2002		2006		2006, rente på 2001-nivå	
	Antall (tusen)	Andel av total gjeld	Antall (tusen)	Andel av total gjeld	Antall (tusen)	Andel av total gjeld
0,1-20%	1 315	58	1 574	87	1 176	42
20-30%	195	23	37	7	260	26
Over 30%	97	17	19	4	195	30

Spareraten

Foreløpige tall viser at spareraten var om lag uendret fra 2003 til 2004 etter en liten oppgang fra 2002 til 2003. I fjor sparte husholdningene og de ideelle organisasjonene 10,2 prosent av inntekten. I dette sparebegrepet er det imidlertid lagt til grunn at også varige konsumgoder utenom bolig konsumeres i det året de kjøpes. Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering. En kan da beregne en korrigeret sparerate (se boks) som er beregnet til hhv 12,6 prosent og 13,3 prosent for 2003 og 2004. I en egen boks rapporteres resultater fra en studie som har vurdert om det er forskjeller mellom generasjoner når det gjelder spareraten. Kontra til det som muligens er den vanlige oppfatningen, viser analysen at den gjennomsnittlige spareraten til personer som er født i perioden mellom 1915 og 1945 ikke er høyere enn etterkrigs-generasjonenes sparerate.

Sterk vekst i husholdningenes realformue, lav realrente og sterk konsumvekst

Foreløpige anslag viser at husholdningenes realformue gikk opp med 10 prosent fra 2003 til 2004. Bak denne utviklingen lå en realvekst i boligformuen på 11,5 prosent og en økning i realverdien av nettofordringene på 10,2 prosent. Annen realkapitalformue trekker veksten noe ned. Realveksten i boligformuen hang hovedsaklig sammen med omvurderinger som følge av at prisene på brukte boliger i gjennomsnitt gikk opp med 10,2 prosent, mens konsumprisveksten var på 0,7 prosent målt ved prisindeksen for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner (og 0,4 prosent målt ved konsumprisindeksen). Økte boliginvesteringer leder også til at realveksten i boligformuen øker i forhold til året før. Både fordrings- og gjeldsbeholdningene økte fra 2003 til 2004, men fordringene som ved utgangen av 2004 oversteg gjelda med i overkant av 430 milliarder kroner, hadde en sterkere realvekst enn gjeldsbeholdningene.

Er noen generasjoner mer sparsommelige enn andre?

Det blir ofte hevdet at dagens unge er «hyperkonsumenter» som mangler sparevett. Samtidig hører vi den såkalte 68-generasjonen forsikre at når de går av med pensjon vil de fortsette festen, i motsetning til dagens nøysomme og sparsommelige pensjonister. Ved å observere spreadferden til ulike generasjoner over en periode på 25 år og i to ulike datasett, finner vi ingen tegn til at dette stemmer.

I analyser av sparing er alder og periode viktige forklaringsvariable. Unge mennesker sparer relativt lite, studenter har ofte negativ sparing fordi de har rene forbrukslån i form av studielån, mens de mer etablerte sparer hovedsakelig i form av avdrag på boliglån. Høyest sparing finner vi blant 50-åringene. I denne aldersgruppen er gjerne inntekten mye høyere enn forbruket, de fleste lån er nedbetalt og man kan ha spart seg opp en del formue som gir ekstra inntekt i form av avkastning. Hvilken periode vi ser på er også av stor betydning for sparingen, hvorvidt det er oppgangstider eller nedgangstider, for eksempel. Hvis en hendelse påvirker alle likt, uansett alder, så kan vi kalle det en ren periodeeffekt. Dersom en hendelse påvirker aldersgrupper ulikt, kan vi kalle det en generasjonseffekt. En generasjonseffekt vil altså være en kombinert effekt av alder og periode, for eksempel at man var ung i en bestemt periode. En hypotese er derfor at de som var unge på 30-tallet eller under andre verdenskrig har andre holdninger til sparing enn de som vokste opp i velferdsstaten med sjenerøs inntektssikring. Et annet eksempel er dereguleringen av lånemarkedet på midten av 1980-tallet som hadde ulik betydning for de som var i etableringsfasen og tok opp boliglån, for de som allerede var etablerte og som kunne ta opp forbrukslån med pant i bolig, og for den tidens pensjonister, som trolig var lite påvirket av dereguleringen.

Yngre generasjoner sparer mest

Sparing måles ikke direkte i noen statistikk, men vi kan beregne den enten som differansen mellom årlig inntekt og årlig forbruk, eller som endringen i formue fra ett år til et annet. Bruker vi den første metoden kan vi bruke Forbruksundersøkelsene i årene 1975-2002 for å få tverrsnittsdata for sparing på husholdningsnivå over en periode på 28 år. Siden det i all hovedsak er nye husholdninger i hvert års utvalg, kan vi ikke følge enkelthusholdninger over perioden, men vi kan følge en gruppe husholdninger som tilhører samme fødselskohort. Dette kaller vi et syntetisk panel. Ekte panel finner vi ved hjelp av den alternative kilden til å beregne sparing, nemlig Inntekts- og formuesundersøkelsene. Her brukes perioden 1986-1999, noe som gjør at perioden vi kan observere en generasjon overlapper en annen (dvs. observere forskjellige generasjoner ved samme alder) blir kortere enn i tverrsnittet, men til gjengjeld har det den fordel at vi følger samme husholdning over tid.

Tabellen viser resultater av analyser basert på disse metodene og datakildene for å separere en eventuell generasjonseffekt i sparingen fra andre forhold, da hovedsakelig alder og periode, men også andre forklaringsvariable som bosted, antall barn i husholdningen, hvorvidt man er selvstendig næringsdrivende og nivå på fullført utdanning (mer om metoden i Halvorsen, 2003). Fordi vi er mer interessert i tilbøyeligheten til å spare snarere enn absolutt sparing, viser tabellen sparerater, det vil si sparing i andel av inntekten.

Tabellen inneholder også tre ulike sparerater siden dette målet er følsomt for hvordan vi måler både sparing og inntekt (i tabellens fotnote finnes en presisering av hver definisjon). Vi ser at det er tendenser til lavere sparetillbøyelighet for generasjonene som er født mellom 1915 og 1945. Med andre ord finner vi det motsatte av hva som vanligvis antas, nemlig at eldre generasjoner er mer sparsommelige enn etterkrigs-generasjonene. Senere generasjoner sparer altså mer av inntekten sin enn tidligere generasjoner.

Hvorfor er ikke dette så overraskende?

La oss først ta utgangspunkt i påstanden om at de unge mangler sparevett. Dagens unge har kanskje et høyere forbruk enn tidligere generasjoner, men de har også høyere inntekt. Dessuten bidrar høye boligpriser til at dagens unge investerer mye i bolig, både gjennom krav til egenkapital og ved at de sparer regelmessig gjennom avdrag på boliglån. Til dette kommer at en større andel av yngre generasjoner har høyere utdanning og studielån som skal tilbakebetales. Dataene viser at for aldersgruppen mellom 25 og 40 år utgjør tilbakebetaling av lån 75 prosent av all sparingen, og selv om dette tallet varierer fra år til år, er det ingen trend i retning av at andelen blir mindre. Videre vil det at så mye av kapitalen er bundet opp i bolig føre til at de unge må spare ekstra for å ha en viss finanskapital som buffer mot uforutsette hendelser.

La oss så se på antagelsen om at 68-generasjonen vil stille høyere krav til konsummuligheter i alderdommen enn dagens pensjonister. Det kan godt tenkes at denne generasjonen ønsker å realisere de siste ti årenes boligprisgevinst ved å selge huset og flytte inn i leilighet når de blir eldre. Dette i motsetning til dagens pensjonister, som viser seg å være lite mobile og lite villige til å bruke av boligformuen sin (se Gulbrandsen og Langsether, 1998). I tillegg er det mulig at mer utviklede finansjenester vil gi større mulighet for å bruke av boligformuen som pensjonist gjennom forbrukslån med pant i bolig. Men samtidig vil økningen i forventet levealder og tidligere pensjonsavgang øke denne generasjonens forventete pensjonistperiode i forhold til tidligere generasjoner. Usikkerhet om levealder gjør det nødvendig å beholde en god del av oppspart formue intakt. Som pensjonist er man også mindre fleksibel ved uforutsette hendelser og avhengig av en viss tilgjengelig finansformue.

La oss se på påstanden om at dagens eldre sparer mye av inntekten fordi de tilhører en generasjon som er mer forsiktig og sparsommelig. Under en antagelse om at preferanser formes i de årene man går inn i arbeidslivet og stifter familie, så kan det være slik at de som i sine unge år opplevde arbeidsledighet, hyperinflasjon, krig osv. vil være preget av en iboende nøysomhet resten av livet. De som er født tidlig på 1900-tallet vil også ha opplevd store svingninger i verdien på egen bolig og større usikkerhet rundt inntekt etter pensjonsavgang siden Folketrygdens alderspensjon slik vi kjenner den i dag først ble innført i 1967. Men, en nøysom person vil ha spart seg opp formue tidlig i livet som gir inntekt og avkastning, og bør således ikke ha så stort behov for å spare når han er gammel, sammenlignet med en utålmodig person som har lånt mot framtidig inntekt tidlig i livet, som må tilbakebetale og akkumulere formue senere. Nå vil noen si at når de så sparer videre, enda det ikke er behov

Forts.

Forts.

Estimert sparing i prosent av inntekten ved alder 50 år

Generasjon	Tverrsnittsdata		Paneldata
	Aktiv sparing	Sparing	Sparing
Født 1915-24	9,7	15,6	7,8
Født 1925-34	8,1	11,3	9,7
Født 1935-44	9,1	9,8	11,2
Født 1945-54	12,4	10,9	10,8
Født 1955-64	15,5	16,1	12,3
Født 1965-74	15,1	18,0	-

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Forbruksundersøkelsene 1975-2002, Inntekts- og formuesundersøkelsene 1986-1999, egne beregninger.

Sparerate «aktiv sparing» = (arbeidsinntekt (inkl. pensjoner) - forbruk)/arbeidsinntekt inkl. pensjoner.

Sparerate i tverrsnitt = (aktiv sparing + netto kapitalinntekter)/disponibel inntekt.

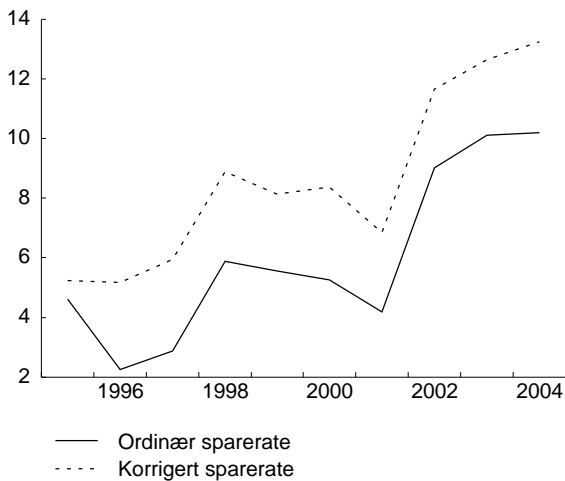
Sparerate i panel = (differanse i formue ekskl. boligpris- og aksjegevinster)/disponibel inntekt.

for det, så skyldes det at man av vane forsetter å sette av en andel av inntekten. Men at sparing av gammel vane skal være et generasjonsspesifikt kjennetegn er det ingen grunn til å tro, og data viser da heller ikke tegn til dette.

Referanser

Gulbrandsen, Lars og Åsmund Langsether (1998): Eldre – sparere eller forbrukere?, *Tidsskrift for velferdsforskning* nr. 4, 1998.

Halvorsen, Elin (2003): A Cohort Analysis of Household Saving in Norway, Discussion Papers 354, Statistisk sentralbyrå.

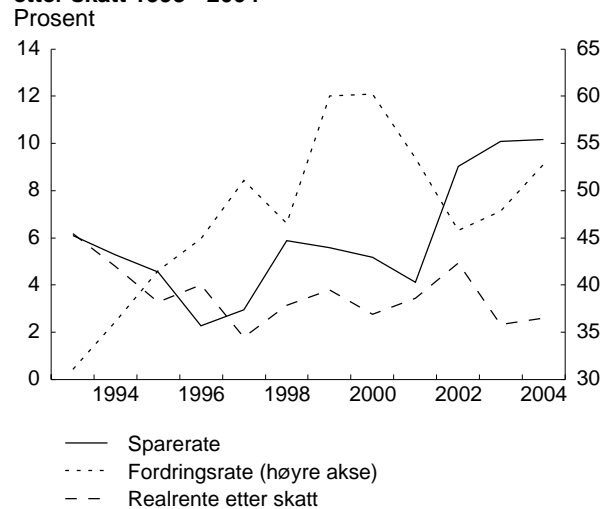
Husholdningenes sparerate. 1995 - 2004

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes realrente etter skatt er på årsbasis beregnet til 2,6 prosent i 2004. Dette er 0,3 prosentpoeng høyere realrente etter skatt enn i 2003. Denne utviklingen skyldes i all hovedsak lavere prisvekst i 2004 enn i 2003, mens lavere nominelle renter enn året før trekker i motsatt retning. Realrenten var 4,8 prosent i 1. kvartal, mens den stabiliserte seg på rundt 2 prosent de tre neste kvartalene. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig en kraftig nedgang i prisen på elektrisitet i 1. kvartal som bidro til lav prisvekst og dermed høy realrente dette kvartalet. I lys av utviklingen i husholdningenes disponible realinntekter, realformuesutviklingen og utviklingen i realrenta etter skatt, må konsumutviklingen i 2004 karakteriseres som sterk.

Nærmere om forbruksutviklingen for husholdningene

Husholdningenes konsum av varer i faste priser økte med 5,0 prosent fra 2003 til 2004 sammenlignet med en vekst på 3,5 prosent året før. Tjenestekonsumet,

Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt 1993 - 2004

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som i 2004 utgjorde i overkant av 43 prosent av det totale forbruket i husholdningene, steg med 2,6 prosent fra 2003 til 2004. Dette var noe sterkere enn veksten fra 2002 til 2003, som var på 1,4 prosent.

Konsumet av matvarer i faste priser gikk opp med 0,3 prosent fra 2003 til 2004, etter en vekst på 0,6 prosent året før. Det var også i 2004 en forholdsvis sterk vekst i omsetning i spesialforretninger som selger nærings- og nytelsesmidler.

Veksten i kjøp av klær og skotøy var sterk i 2004, men ikke like sterk som i 2003. Mens den i 2003 var på 15,6 prosent, var den i fjor på 13,0 prosent. Tallene må sees i sammenheng med det vedvarende prisfallet på disse varene. Når klær blir billigere, vil man normalt anta at kjøp av klær øker og at man vrir konsumet i retning av klær med høyere kvalitet. En slik kvalitetsøkning måles som en volumøkning i nasjonalregnskapet.

Boligpriser i Oslo

I løpet av det siste tiåret har prisene på boliger økt over store deler av den vestlige verden, og det snakkes om den første, store synkroniserte boligprisstigning mellom land. Prisveksten har vært særlig sterk i urbane strøk. Norge har fulgt den internasjonale trenden, og boligprisene har steget svært mye i de største byene.

Her diskuteres prisstigningen på boliger i Oslo med hovedvekt på leilighetspriser. Tallmaterialet som ligger til grunn for diskusjonen er dels Statistisk sentralbyrås boligprisindeks og dels tall fra salg av OBOS-leiligheter. Den førstnevnte er en sammenveining av delindekser av ulike boligtyper hvor eneboliger og rekkehus inngår. Dette kalles en hedonisk indeks hvor størrelse og geografisk plassering tas med i beregningen, slik at en kontrollerer for rene størrelseeffekter og geografiske effekter. På den måten søker en å rendyrke prisstigning for sammenliknbare boliger. Denne metoden er beskrevet i Christensen (2003). Prisutviklingen på OBOS-leiligheter bruker en gjentatte-salgsmetode, hvor indeksen beregnes ved å se på salg av *samme* leilighet (se Røed Larsen og Sommervoll (2004a,b) og Sommervoll (2004)). Denne metoden søker å isolere prisvekst for en gitt type bolig.

Analysen viser flere klare mønstre. I tillegg til å vise en sterk prisstigning på leiligheter fra 1992 til 2003, viser den svært varierende prisvekst avhengig av størrelse. Figurene angir kvartalsvis prisutvikling for den angitte tidsperioden. Figur 1 viser en generell prisindeks for OBOS-leiligheter og SSBs indekser for boligprisene i hele landet og i Oslo og Bærum. OBOS-indeksen har steget med 258 prosent. Figur 2 viser at små leiligheter, det vil si ettersom mellom 20 og 40 kvadratmeter, steg med 340 prosent. Til sammenlikning steg femromsleiligheter med 177 prosent. I samme tidsrom steg konsumprisindeksen med 28 prosent, så prisstigningen har vært høy sammenliknet med prisveksten på konsumvarer.

Samlet sett merker vi oss at flere relative priser har endret seg. Prisene på boliger i Oslo relativt til boliger i resten av

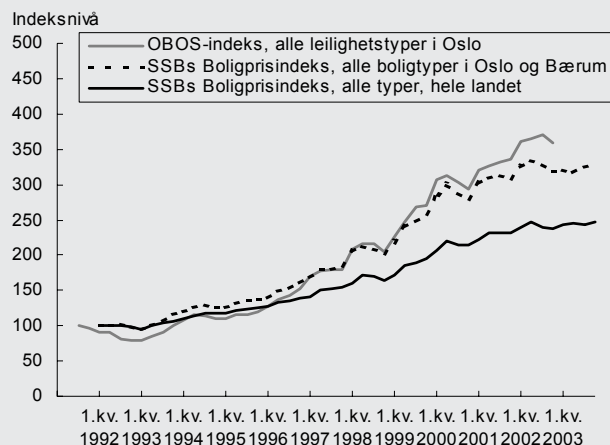
landet har steget. Og prisene på små boliger i Oslo har hatt en relativ sterkere vekst enn store boliger i Oslo. Siden de fleste førstegangsetablere kjøper små leiligheter viser tallene at prisveksten denne gruppen står overfor, er høyere enn boligprisveksten generelt.

Videre ser vi at konjunktoreffekter rammer alle leilighetstypene. Prisene er gjennomgående lavest i lavkonjunkturen i 1993. Samtidig faller prisene i siste kvartal 2002. Da gikk også Norges økonomi inn i en periode med underutnyttelse av kapasiteten. Det er verdt å merke seg flere andre forhold i tillegg til selve prisveksten. For det første: Prisene øker med forskjellig takt i ulike perioder. SSBs indeks økte med 29 prosent fra og med 1. kvartal 1999 til og med 2. kvartal 2000, men bare med 2,5 prosent fra og med 1. kvartal 2002 til og med 2. kvartal 2003. Dette tyder på at boligprisenes utvikling er sensitiv for utviklingen i faktorer som realrente, realinntekt, arbeidsløshet og det generelle inntrykket av økonomiske framtidssutsikter. Videre viser indeksene fall på slutten av årene 1998 og i 2000, da nominelle renter steg.

Dessuten ser det ut til å være systematiske sesongvariasjoner gjennom året. Våren framstår som en periode med høye boligpriser. For eksempel var ikke SSBs indeks for alle boliger i hele landet høyere i 3. kvartal enn i 2. kvartal i perioden 2000-2003. Gjentatte salgsmetode på OBOS-data utpeker 4. kvartal som en periode der det ikke oppnås høye priser på boliger sett i forhold til de andre kvartalene. Dette er et interessant trekk som bekreftes av eiendomskommentatorer.

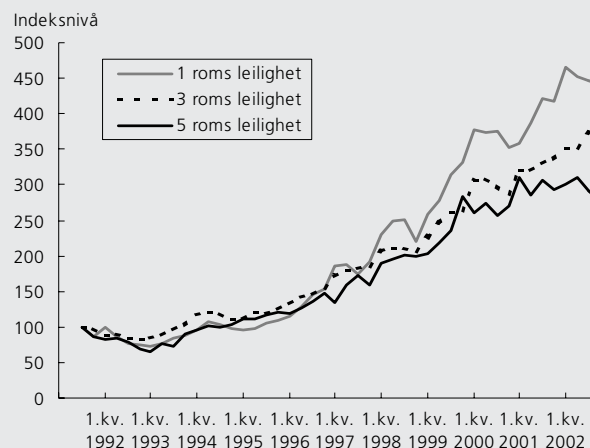
En mulig delforklaring på dette utviklingsmønnet er at det har inntruffet en økt preferanse for det å bo i hovedstaden. En slik preferanse ville lede til prispres i hovedstadsområdet. En annen mulig delforklaring ligger i at et økt antall studenter, single og skilte bidrar til den relativt store prisøkningen for små leiligheter i Oslo. Internasjonalt omtales den første effekten gjerne som cafe-latte-faktoren. Det er en betegn-

Figur 1. Indekser for alle leilighetstyper i OBOS' og SSBs indekser, 1991-2003

Note: OBOS-tallene dekker perioden 3. kvartal 1991-4. kvartal 2002. SSBs tall dekker perioden 1. kvartal 1992-4. kvartal 2003.

Figur 2. Indekser, tre ulike leilighetstyper, OBOS, 3. kvartal 1991-4. kvartal 2002

Forts.

Forts.

else på en omvurdering av betalingsvilligheten for å bo tett og nært andre mennesker i sentrum. Det siste kunne være en følge av at antallet enpersonhusholdninger øker, som følge av dypere demografiske og sosiologiske trekk som skilsmissetendens, senere ekteskapsinngåelse og senere inntreden i samboerskap. Vi kan heller ikke utelukke at investorer har foretatt endringer i sammensetningen av sine porteføljer, f.eks. slik at investorer mer enn før foretrekker investeringer i små, brukte boliger.

Referanser

Christensen, T. H. (2003): Boligprisindeksen: Datagrunnlag og beregningsmetode, Notater 2003/83, Statistisk sentralbyrå.

Røed Larsen, E. og D. E. Sommervoll (2004a): Rising Inequality of Housing? Evidence from Segmented House Price Indices, *Housing, Theory, and Society*, 21: 2, s 77-88.

Røed Larsen, E. og D. E. Sommervoll (2004b): Boligprisene i Oslo på 1990-tallet, *Økonomiske analyser*, 23: 2, s 17-22.

Sommervoll, D. E. (2004) Inngangsbilletten øker mest, *Samfunnspeilet* 6/2004, s 13-18.

Konsumet av boligjenester, som utgjør en sjettedel av konsumet i husholdninger, steg med 2,8 prosent i fjor. I nasjonalregnskapet er faktisk husleie for leietagere og beregnet husleie for selveiere definert som verdien av tjenestestrømmen fra boligkapitalen. Denne størrelsen, som utgjør om lag 90 prosent av det totale boligkonsumet, gikk opp med 2,8 prosent i faste priser fra 2003 til 2004, mot 2,3 prosent året før. Siden boligkapitalen i all hovedsak er bestemt av tidligere års nybygging og rehabilitering, vil volumveksten i det samlede boligkonsumet vise liten variasjon over tid. I en egen boks diskuteres utviklingen i boligpriser det siste tiåret, og spesielt vises det til utviklingen i Oslo.

Husholdningenes stasjonære energiforbruk, dvs. energi til oppvarming og belysning, gikk opp med 0,9 prosent fra 2003 til 2004. Elektrisitetsforbruket, som i 2004 utgjorde i underkant av 90 prosent av det stasjonære energikonsumet, økte med 1,4 prosent fra 2003 til 2004. Konsumet av brensel (bl.a. fyringsolje og ved) gikk ned med 2,3 prosent i 2004.

Konsumet av helsetjenester, som utgjør om lag 4 prosent av tjenestekonsumet, gikk opp med 2,5 prosent i

faste priser fra 2003 til 2004, etter en vekst på 5,6 prosent året før.

Kjøp av egne transportmidler, der anskaffelse av personbiler er den viktigste underposten, steg med 14,2 prosent etter en oppgang på 4,2 prosent det foregående året. Ifølge tall fra Opplysningsrådet for veitrafikken ble det førstegangsregistrert i overkant av 77 000 nye personbiler på husholdninger i fjor. Dette var en økning på hele 28,6 prosent fra året før. Førstegangsregistrering av bruktimporterte biler gikk ned med i overkant av 6 prosent.

Husholdningenes utgifter til drift av egne transportmidler gikk opp med 1,3 prosent fra 2003 til 2004. Konsumet av drivstoff mm., som utgjør den viktigste underkomponenten, var om lag uendret fra året før. I denne perioden var det en prisoppgang på drivstoff på 6,2 prosent. Konsumet av transportjenester viste en oppgang på 3,0 prosent i faste priser fra 2003 til 2004.

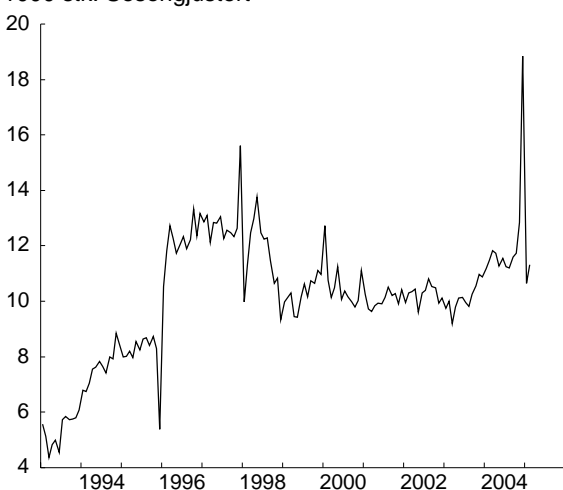
Konsumet av post- og teletjenester gikk opp med 8,1 prosent i fjor. Dette var noe sterkere enn veksten i 2003 på 7,2 prosent, men fortsatt svakere enn veksttaket på slutten av 90-tallet. At veksten nå synes å ta seg opp igjen henger trolig sammen med innføringen av nye teletjenester, og de lave introduksjonsprisene på disse.

Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner 2004 ¹	Volumendring		Prisendring	
		2003	2004	2003	2004
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	755,1	3,0	4,3	2,6	0,7
Konsum i husholdninger	721,3	2,8	4,2	2,6	0,6
- Varekonsum	391,5	3,5	5,0	1,6	-0,9
- Tjenestekonsum	312,2	1,4	2,6	3,3	1,9
- Hushold. konsum i utlandet	38,4	7,7	12,2	8,3	7,2
- Utlendingers konsum i Norge	-20,8	1,3	8,6	1,7	1,8
Konsum i ideelle organisasjoner	33,9	7,1	6,3	2,3	2,4

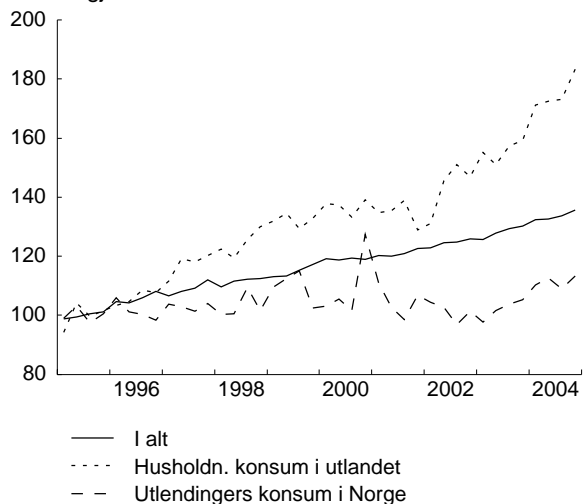
¹ Nivå tall i løpende kroner.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Førstegangsregistrerte personbiler. 1993-2005
1000 stk. Sesongjustert

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner Sesongjustert. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Husholdningenes konsum av teknologivarer, som teletstyr og foto- og IT-utstyr, og av varig fritidsutstyr, som blant annet inkluderer båter, økte med over 15 prosent fra 2003 til 2004. Økningen antas å ha sammenheng med både lavere priser og lavere renter.

Lavere renter trekker isolert sett brukerkostnaden for varige konsumgoder ned og husholdningene antas da å ville øke sin beholdning av slike goder.

Husholdningenes konsum i utlandet økte med 12,2 prosent i faste priser fra 2003 til 2004. Dette var høyere enn veksten fra 2002 til 2003, da konsumet steg med 7,7 prosent. Utlendingers konsum i Norge steg med 8,6 prosent fra 2003 til 2004, mot 1,3 prosent økning året før.

Inntektsutviklingen

En annen kilde til informasjon om inntektsutviklingen, i tillegg til nasjonalregnskapstall, er inntekts- og skattestatistikk, blant annet basert på informasjon fra selvangivelser. Vi har imidlertid ikke informasjon for inntektåret 2004 fra inntekts- og skattestatistikk ennå.

Tall fra inntektsstatistikken viser at befolkningen hadde 980 milliarder kroner i samlet inntekt i 2003. Den samlede inntekten omfatter lønnsinntekt, nettoinntekt fra selvstendig næringsvirksomhet, kapitalinntekt og ulike pensjoner, trygder og stønader. Den desidert største inntektskilden er arbeidsinntekt (inkludert sykepenger) som utgjorde 678 milliarder kroner i 2003. Kapitalinntektene utgjorde til sammen 84,9 milliarder kroner. De viktigste kapitalinntektene var aksjeutbytte med 54,5 milliarder og renteinntekter med 19,8 milliarder kroner.

Ulike pensjoner, trygder og stønader utgjorde 217 milliarder kroner i 2003. Av disse var 182 milliarder kroner skattepliktige. Overføringer i form av pensjoner fra folketrygden var høyest, 131 milliarder kroner, fulgt av tjenestepensjoner med 36,2 milliarder og arbeidsledighetstrygd – 10,9 milliarder.

Ulike skattefrie kontantstønader utgjorde 34,9 milliarder kroner i 2003. Halvparten av dette er stønader rettet mot barnefamilier, blant annet barnetrygden på 14,5 milliarder kroner og kontantstøtten som utgjorde drøyt 2,9 milliarder kroner.

I perioden fra 1997 til 2003 økte den samlede lønnsinntekten til befolkningen med i underkant av 40 prosent (løpende kroner). Lønn som andel av den samlede inntekten til norske husholdninger falt i samme periode fra 72 til 69 prosent. Til sammenligning økte skattepliktige pensjoner og trygder med 55 prosent fra 1997 til

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Volum- og prisendring fra foregående periode i prosent. Sesongjustert hvis ikke annet fremgår

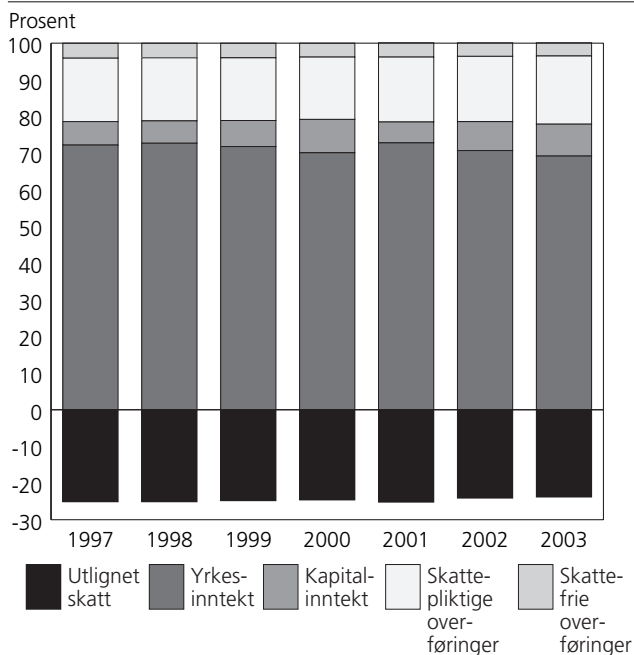
	Mrd. kroner 2004 ¹	Volumendring					Prisendring				
		2004 ²	04.1	04.2	04.3	04.4	2004 ²	04.1	04.2	04.3	04.4
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	98,0	0,0	1,5	-2,7	0,6	-0,9	1,8	-1,2	2,1	-0,8	2,1
Alkoholdrikker og tobakk	31,4	-1,0	1,3	-2,3	-0,3	-3,6	7,4	11,1	-0,9	0,3	-0,6
Klær og skotøy	40,2	12,9	5,2	1,1	1,7	2,2	-6,5	-1,3	0,0	-1,4	-0,1
Bolig, lys og brensel	153,1	2,4	0,6	1,0	1,0	-0,0	-0,7	-2,1	1,5	2,1	-1,2
Møbler og husholdningsartikler	44,7	5,9	1,9	1,2	0,9	1,0	-0,8	0,1	0,3	-1,6	0,5
Helsepleie	21,9	3,4	1,3	1,6	0,1	0,7	4,1	0,6	0,3	2,3	0,2
Transport	105,0	6,7	3,0	-1,4	1,3	8,3	2,0	-0,5	2,2	0,6	0,4
Post- og teletjenester	20,5	13,8	4,2	1,2	5,0	-3,9	-7,0	-3,0	-2,4	-2,0	4,2
Kultur og fritid	92,1	5,3	1,1	3,0	0,3	0,8	-0,2	0,7	0,1	-0,5	0,6
Utdanning	4,3	1,6	0,3	-0,7	0,6	0,9	4,6	1,3	1,3	-0,1	-1,1
Hotell- og restauranttjenester	41,1	-0,4	0,2	-1,6	-1,8	2,1	2,1	0,5	0,2	0,2	0,8
Andre varer og tjenester	51,4	1,7	-1,6	0,8	-0,2	1,0	2,0	1,0	0,6	-0,2	0,8
Husholdningenes kjøp i utlandet	38,4	12,2	7,6	0,7	0,3	5,9	7,2	4,8	-2,8	1,2	-0,1
Utlendingers kjøp i Norge	-20,8	8,6	4,8	2,1	-3,3	4,0	1,8	0,5	0,5	0,6	0,6
Ideelle organisasjoner	33,9	6,3	2,8	0,1	1,6	1,9	2,4	0,4	0,8	0,5	0,4
Konsum i hush. og ideelle org.	755,1	4,3	1,7	0,1	0,9	1,5	0,7	0,1	0,7	0,2	0,4

¹ I løpende kroner. På grunn av avrundingsfeil summerer ikke undergruppene seg nøyaktig opp til totaltallet.

² Ikke sesongjustert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Sammensetning av husholdningenes samlede inntekt. 1997-2003. Prosent

2003. Om lag hver femte krone som norske husholdninger mottok i 2003 kom fra ulike pensjoner og trygder.

Husholdningenes kapitalinntekter har økt i inntektsmessig betydning. I nominelle kroner ble kapitalinntektene nesten fordoblet fra 1997 til 2003. Mye av økningen skyldes en betydelig vekst i utdelt aksjeutbytte. For husholdningene samlet utgjorde kapitalinntektene i underkant av 9 prosent i 2003.

Ulike skattefrie overføringer, som for eksempel barne-trygd, kontantstøtte, sosialhjelp og bostøtte hadde en stabil andel på 3-4 prosent av husholdningenes samlede inntekt i perioden 1997-2003.

I det følgende skal vi se nærmere på utviklingen i inntektsulikhhet mellom husholdninger. Dette forutsetter at en har opplysninger om hvilke personer som tilhører samme husholdning, siden det antas at det forgår en betydelig utveksling av økonomiske ressurser innad i husholdningen. Opplysninger om personenes husholdningstilknytning foreligger per i dag bare til og med inntektsåret 2002. Dette betyr at beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhhet, i det følgende, ikke går lengre fram enn til inntektsåret 2002.

Inntektsfordelingen

Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene. Mellom 1990 og 2002 økte medianinntekten etter skatt for husholdningene med 22 prosent, målt i faste priser. Inntekt etter skatt er definert som summen av arbeidsinntekter, kapitalinntekter og overføringer, fratrukket skatt. Renteutgiftene

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn må ha, for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt.

Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhhet er det den såkalte «kvadratrotskalaen» som benyttes. Ved bruk av denne skalaen divideres husholdningsinntektene med kvadratrotten av antall husholdningsmedlemmer. En enslig person vil med denne skalaen få vekt lik 1, en topersonshusholdning får vekt lik 1,41, en husholdning bestående av tre personer får vekt lik 1,73, osv.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. vekt lik 2,0) måtte ved bruk av kvadratrotskalaen ha en husholdningsinntekt på 200 000 kroner for å ha samme inntekt pr. forbruksenhet som en enslig med 100 000 kroner i inntekt.

Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsene av inntektsfordeling og lavinntekt er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer etter følgende regnskap:

$$\begin{aligned} \text{Inntekt etter skatt} &= \text{Lønnsinntekt} \\ &+ \text{netto næringsinntekt fratrukket} \\ &\quad \text{eventuelt underskudd og avskrivninger} \\ &+ \text{brutto kapitalinntekt} \\ &+ \text{sum overføringer} \\ &- \text{utlignet skatt og negative overføringer} \\ &\quad \text{(underholdsbidrag og pensjonspremier} \\ &\quad \text{i arbeidsforhold)} \end{aligned}$$

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsliv. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Av samme prinsipp er heller ikke renteutgifter trukket fra.

er ikke trukket fra. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner man for eksempel par med barn. En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste barn under 18 år) hadde i 1990 en medianinntekt etter skatt på 347 000 2002-kroner. I 2002 var tilsvarende inntekt på 478 000 kroner. Den «gjennomsnittlige» tobarnsfamilie hadde altså over 130 000 kroner mer i inntekt etter skatt i 2002 enn tilsvarende gruppe i 1990, når det er tatt hensyn til prisveksten i perioden.¹ Også andre husholdningstyper har hatt en tilsva-

¹ Det er ikke tatt hensyn til at datagrunnlaget ble utvidet med noen mindre stønader i perioden (f.eks. engangsstønad ved fødsel). Utelater en disse inntektene, blir medianinntekten i 2002 redusert med knapt 4000 kroner.

Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet, for personer.¹ (Kvadratrotskalaen). Andel av totalinntekten. Desiler. 1990-2002

Desil	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002
1	4,0	3,8	3,6	3,7	3,9	3,7	3,9	3,6
2	6,0	5,9	5,7	5,7	5,9	5,7	6,0	5,6
3	7,2	7,0	6,9	6,9	7,0	6,8	7,1	6,8
4	8,2	8,1	7,9	7,9	7,9	7,6	8,0	7,7
5	9,1	9,0	8,9	8,8	8,8	8,5	8,9	8,5
6	9,9	9,9	9,8	9,7	9,6	9,4	9,7	9,4
7	10,9	10,9	10,8	10,6	10,5	10,2	10,7	10,3
8	12,0	12,1	12,0	11,7	11,7	11,3	11,9	11,4
9	13,7	13,8	13,6	13,4	13,5	13,0	13,6	13,1
10	19,0	19,6	20,7	21,6	21,3	23,7	20,3	23,6
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹ Inntektsbegrepet ble noe utvidet i perioden ved at noen mindre stønader kom med i datagrunnlaget, for eksempel grunn- og hjelpestønad (1991) og stønad til barnetilsyn for enslige forsørgere (1994).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger, etter desiler. 1990-2002. Prosent

Desil	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
3	0,7	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6
4	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
5	3,0	2,4	2,1	2,0	1,9	1,8	2,0	2,0
6	4,7	4,0	3,5	3,4	3,0	3,0	3,2	3,2
7	7,1	6,7	5,8	5,5	4,8	4,7	5,0	5,1
8	10,8	11,0	9,6	9,1	8,0	7,7	8,0	8,2
9	18,2	18,4	17,0	16,5	14,2	13,9	14,1	14,6
10	53,3	55,3	59,9	61,6	66,2	67,1	65,8	64,9
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

rende sterk inntektsvekst i perioden, for eksempel par uten hjemmeboende barn.

Samtidig med at husholdningsinntektene har økt, har også inntektsforskjellene blitt større. En måte å studere inntektsforskjeller på, er å se hvor mye av den totale inntekten som ulike inntektsklasser disponerer over tid. Vi grupperer husholdningene i 10 like store grupper, sortert etter størrelsen på husholdningsinntekten. Gruppe 1 (desil 1) består av den tidelen av befolkningen som har den laveste gjennomsnittsinntekten, definert som husholdningens totale inntekt etter skatt per forbruksenhet i husholdningen (se boks for omtale av forbruksvekter). I desil 2 finner man personer med en høyere husholdningsinntekt enn i desil 1, men lavere inntekt enn personene i desil 3. Tilsvarende består gruppe 10 av den tidelen som har høyest inntekt. Tabelloversikten viser at ulikheten har økt fram til 2000. Dette kan blant annet sees ved at den «rikste» tidelen disponerer en større del av totalinntekten. I 2001 ser en at tidelen med de høyeste inntektene fikk redusert sin andel av totalinntekten. Dette skyldes for en stor del nedgang i mottatt aksjeutbytte dette året. I 2002 øker likevel ulikheten igjen og fordelingen av inntekt er om lag den samme som i 2000.

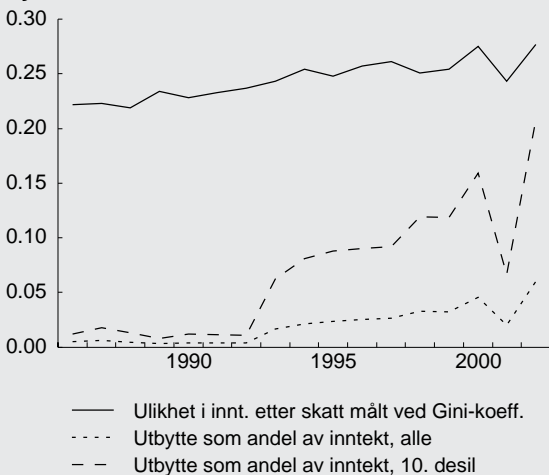
Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet. Det er også utviklingen i kapitalinntekter, særlig aksjeutbytte, som trolig er hovedforklaringen bak den store reduksjonen i ulikhet i 2001. Utbetalt aksjeutbytte til husholdningene ble redusert fra 29 milliarder kroner i 2000 til 13 milliarder i 2001. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene med de høyeste inntektene, påvirker dette i stor grad utviklingen i ulikhet. I 2002 økte utbyttene på nytt til 42 milliarder kroner, med den følge at inntektsulikheten økte. Siden utbytteutdelingen økte ytterligere i 2003, til vel 54 milliarder kroner, forventer vi at inntektsforskjellene var minst like store i 2003 som i 2002. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene øker utbytteutbetalingene til husholdningene ytterligere i 2004, til nærmere 64 milliarder kroner. Se egen boks som diskuterer skattepolitikk, utbytte og utviklingen i inntektsulikhet. Økningen i kapitalinntekter på 1990-tallet kan også i noen grad kan tilskrives at skattereformen i 1992 gjorde slike inntekter mer synlig i inntektsstatistikken. Se også boks som diskuterer ulikheten i lønnsinntekt over tid. Mens en i andre land har opplevd en markert økning i ulikheten i lønnsinntekt, har ikke det samme vært tilfelle i Norge.

Inntektsulikhet og aksjeutbytte

I løpet av 90-tallet økte aksjeutbyttene kraftig. Spesielt blant de med høy inntekt utgjør aksjeutbytte en stadig større andel av inntekten. Dette har i sin tur ført til høyere inntektsulikhet, i alle fall når man legger til grunn observerbare inntekter. De observerte inntektene kan imidlertid gi et ufullstendig bilde av inntektsforholdene i samfunnet. For eksempel representerer bedriftsoverskudd som holdes tilbake i bedriftene også inntekt for eierne, men fanges i mindre grad opp av inntektsstatistikken. I den grad økte aksjeutbytter motsvares av lavere verdier i bedriftene blir den faktiske veksten i kapitalinntekter mindre enn den observerte. På grunn av sterk variasjon i størrelsen på husholdningenes aksjeutbytte de siste årene og den meget skjeve fordelingen av slike inntekter, har inntektsulikheten variert betydelig.

Figuren nedenfor viser utviklingen i ulikhet i inntekt etter skatt målt ved Gini-koeffisienten, som er et summarisk ulikhetsmål som varierer fra 0 (full likhet) og til 1 (all inntekt tilfaller én enhet). Som figuren viser økte ulikheten i husholdningsinntekt etter skatt pr. forbruksenhet (se egen boks for nærmere omtale av inntektsbegrepet) sammen med aksjeutbyttene som andel av inntekten i løpet av 1990-tallet og fram til 2000, etterfulgt av en kraftig reduksjon i 2001 (se boks for nærmere omtale av ekvivalentinntekt og forbruksvekter). For inntektsåret 2002 ser vi på nytt en betydelig økning i ulikheten, til om lag samme nivå som i 2000. Aksjeutbytte er en inntektskilde som er ekstremt skjevfordelt blant husholdningene. I 2002 tilfalt for eksempel mer enn 90 prosent av alt mottatt aksjeutbytte den tidelen av befolkningen med høyest inntekt. Når ulikheten ble kraftig redusert i 2001, sammenlignet med året før, skyldes dette en betydelig reduksjon i utbetalt aksjeutbytte. På grunn av innføring av skatt på mottatt aksjeutbytte valgte mange aksjonærer ikke å ta ut utbytte i 2001. En konsekvens var at mottatt utbytte falt fra 29 milliarder kroner i 2000 til 13 milliarder i 2001. I 2002 kunne en på ny motta aksjeutbytte uten ytterligere beskatning på mottakers hånd, med den følge at utbyttene økte til rekordstore 42 milliarder. Ifølge skattestatistikken økte utbytteutbetalingene ytterligere til 55 milliarder kroner i 2003.

Ulikhet i inntekt etter skatt målt ved Gini-koeffisienten og utviklingen i aksjeutbytte som andel av inntekten. 1986-2002

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fire mulige årsaker til økningen i aksjeutbytter

Den kraftige økningen i aksjeutbytte gjennom 1990-tallet kan skyldes både skattemessige forhold og andre faktorer. Blant de viktigste forklaringene er:

- Bedrede konjunkturer på 1990-tallet: Fra 1992 til 2000 ble hovedindeksen på Oslo Børs mer enn tredoblet. Selv om børskursene har svingt en del fra år til år, har avkastningen gjennomgående vært god.
- Endrede finansieringsinsentiver i selskapssektoren: Skattereformen av 1992 medførte en kraftig reduksjon i marginals-katten på renteinntekt blant personer i de øvre inntektsgrupper, som også eier det meste av husholdningenes aksjekapital. Dette innebar høyere alternativavkastning etter skatt på egenkapitalen, slik at det ble relativt dyrere for selskapene å finansiere investeringene gjennom tilbakeholdte overskudd, sammenlignet med lånefinansiering.
- Enda viktigere enn endrede finansieringsinsentiver for aksjeselskapene er trolig skattetilpasninger i nært eide selskaper, gjennom at aktive eiere gjør om høyt beskattet arbeidsinntekt til kapitalinntekt (utbytte). Dette kan ha skjedd både i eksisterende aksjeselskaper, gjennom at eierne erstatter lønn med aksjeutbytte, og ved omdanning av selskapsform i ansvarlige selskaper og enkeltmannsforetak, dvs. at næringsinntekt blir omgjort til kapitalinntekt.
- Skattereformen 1992 innebar at tidligere skattemessig betingede reserver i bedriftene i sin helhet ble frigitt og omgjort til egenkapital. Dette medførte for det første at mange bedrifter, som tidligere var rasjonerte i utbyttepolitikken pga. regnskapsreglene og lav egenkapital, nå kunne betale utbytte i den grad de hadde lønnsomhet og likviditet til det. For det andre ble bedriftenes finansielle stilling bedre, i og med at skattekrav knyttet til framtidig inntektsføring og anvendelse av reservene ble strøket.

Av de skattemessige forklaringene kan man skille mellom de som har med bedriftenes finansieringspolitikk å gjøre, f.eks. valg mellom lånefinansiering eller tilbakeholdelse av overskudd, og tilpasningen til skattesystemet blant småbedrifter og næringsdrivende. Til den siste typen skattetilpasninger hører f.eks. valget mellom å være selvstendig næringsdrivende, ev. ansvarlig selskap, og å drive eget aksjeselskap. I det første tilfelle manifesteres eieravkastningen som næringsinntekt i inntektsstatistikken, i det siste tilfelle som utbytte.

Bedriftenes finansieringspolitikk

Før skattereformen var aksjeselskapenes marginals-katt på renteinntekt og rentefradrag om lag 40 prosent, mens aksjonærenes marginals-katt kunne være betraktelig høyere, spesielt på 80-tallet. Høy inflasjon bidro også til å redusere realrenten etter skatt, mest for høyinntektsgruppene. Etter 1992 er det mindre å spare på å holde kapitalen innen selskapene og la den forrente seg der, sammenlignet med å distribuere mer av overskuddet til eierne, i og med at skattesatsen er 28 prosent for både bedrifter og personer.

Før skattereformen utgjorde skattemessige betingede avsetninger en betydelig del av selskapenes balanse. De skattemessige betingede avsetningene innebar i varierende grad

Forts.

Forts.

Sammensetningen av bruttoinntekt før og etter skattereformen. Alle husholdninger og de 10 prosent rikeste. Prosent

	Lønn	Over- føringer*	Nærings- inntekt	Mer- utbytte	Nærings- inntekt pluss positivt merutbytte	Normal- avkastning	Øvrige kapital- inntekter
Alle							
1986-1991	66,4	18,7	8,6	-0,5	8,6	0,8	5,6
1992-2002	65,1	21,8	7,0	0,8	7,8	1,4	3,9
10. desil							
1986-1991	70,6	4,9	15,0	-0,1	15,0	1,9	7,5
1992-2002	66,7	5,4	12,9	3,8	16,7	3,6	7,6

utsettelse av skatten. Det årlige aksjeutbyttet var begrenset både av årets avsetninger, gjennom at disse reduserte det skattemessige overskuddet det kunne deles ut utbytte av, og av mengden av fri egenkapital i bedriften. Med skattereformen skjedde tre ting som økte potensialet for utdeling av aksjeutbytte: For det første forsvant skattemotiverte avsetninger av årets overskudd til konsolideringsfond og distriktsutbyggingsfond. Disse midlene kunne altså i stedet vurderes utdelt som utbytte. For det andre ble skattekravet knyttet til framtidig inntektsføring av tidligere avsetninger ettergitt. Framtidig skatt ble redusert og bedriftenes finansielle stilling ble dermed styrket. For det tredje ble de legale begrensningene på aksjeutbytte i mange bedrifter redusert eller helt borte gjennom den kraftige styrkingen av den bokførte egenkapitalen som fulgte med omgjøringen av skattemessig betingede reserver til egenkapital.

Næringsdrivende og småbedrifter

Det er vanskelig å si sikkert i hvilken grad økningen i aksjeutbytte gjennom det siste tiåret kan tilskrives økt kapitalavkastning (konjunkturer), endring i hvordan denne kapitalavkastningen kanaliseres til investorene (dvs. bedriftenes utbytte- og finansieringspolitikk), eller at eierinntektene i nært eide selskaper i større grad enn før manifesteres som «kapitalinntekt» framfor næringsinntekt eller lønn fra eget selskap. Vurdert som investorinntekt kan aksjeutbyttene på lengre sikt vanskelig opprettholdes på et høyere nivå enn kapitalavkastningen. Utbyttepolitikken i de store børsnoterte selskapene viser heller ikke fullt så dramatisk endring som det man kan observere i husholdningenes mottatte aksjeutbytte. I årene 2002, 2003 og 2004 utgjorde f.eks. aksjeutbyttet henholdsvis om lag 4, 3 og 2 prosent av markedsværdien av de norske selskapene på Oslo Børs. I årene 1990 til 1992 lå andelen på om lag 1,5 til 2,1 prosent (kilde: Oslo Børs <http://www.oslobors.no/ob/>).

I en tabell som viser sammensetningen av husholdningenes bruttoinntekt før og etter skattereformen vurderes sammenhengen mellom næringsinntekt, kapitalavkastning og aksjeutbytte. I stedet for å bruke det observerte aksjeutbyttet som mål på kapitalinntekt fra aksjeinvesteringer, brukes i stedet et uttrykk for langsiktig forventet avkastning, normalavkastningen, som er mindre følsomt for kortsiktige svingninger og skattemotiverte tilpasninger. Normalavkastningen framkommer ved at formuesverdien av husholdningenes aksjeportefølje, korrigeret for skattemessige verdsettings-

rabatter, er multiplisert med en antatt nominell avkastningsrate. Denne er satt lik en langsiktig realavkastning pluss årlig inflasjon. Realavkastningsraten er beregnet ut fra utviklingen av hovedindeksen på Oslo børs fra 1986 til 2004, som ga en realavkastning (inklusive utbytte) i hele perioden på om lag 7 prosent.

Ved å trekke kapitalens normalavkastning fra de observerte aksjeutbyttene vil en positiv differanse indikere at utbyttene også omfatter annen eierinntekt enn kapitalavkastning, mens en negativ differanse indikerer at aksjeutbyttene ikke fanger opp hele kapitalavkastningen. I tabellen er derfor observert aksjeutbytte delt opp i normalavkastning og «merutbytte», definert som forskjellen mellom det observerte aksjeutbyttet og den beregnede normalavkastningen.

Tabellen viser at mens merutbyttet var negativt før skattereformen (dvs. underregistrering av aksjonærintekter), utgjorde det like mye som hele den beregnede normalavkastningen for øverste desil i perioden etter skattereformen. Vurdert som kapitalavkastning vil et så høyt aksjeutbytte ikke kunne opprettholdes i det lange løp. Det er derfor naturlig å anta at merutbyttet i stor grad egentlig skyldes aktive eieres arbeidsinnsats. Tabellen viser også at mens næringsinntektene som andel av total inntekt i øverste desil har falt, er summen av næringsinntekt og (positivt) merutbytte mer stabil, noe som indikerer at næringsinntekt er blitt omdefinert til kapitalinntekt gjennom valg av selskapsform.

Inntektstatistikken inneholder ikke tilstrekkelig detaljerte opplysninger om den enkeltes inntekts- og formuesforhold til at man kan fastslå sikkert aksjeutbyttenes opprinnelse og art. Det er derfor vanskelig å presentere sikre tolkinge om fenomenet «merutbytte». Imidlertid kan man bruke en indikator for om en person/husholdning har tilknytning til et nært eid aksjeselskap og sammenligne betydningen av merutbytte i slike husholdninger med andre husholdninger som mottar aksjeutbytte. En slik indikator på aktivt eierskap er forekomst av beregnet personinntekt fra aksjeselskap på selvangivelsen. Dette er ingen perfekt indikator, i og med at endel aktive eiere har greid å omgå delingsmodellen og unngå å få beregnet personinntekt av arbeid i egen bedrift. Videre vil aksjeporteføljen til aktive eiere også kunne omfatte andre investeringer, f.eks. i børsnoterte selskaper. Det antas imidlertid at husholdningene kan deles i to kategorier,

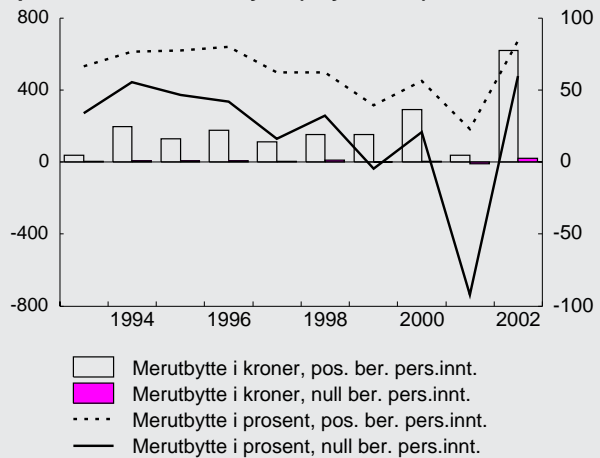
Forts.

Forts.

den ene der det helt sikkert drives eget aksjeselskap og den andre hvor det enten ikke drives eget aksjeselskap eller der dette ikke fremgår av opplysninger i datagrunnlaget.

Figuren til høyre viser merutbyttet for husholdninger som både har aksjer og som har positiv beregnet personinntekt fra aksjeselskaper, og husholdninger som har aksjer men ikke beregnet personinntekt. I den første gruppen er det altså sikkert at noen i husholdningen driver næringsvirksomhet i eget AS. I figuren viser linjene merutbytte som andel av totalt aksjeutbytte (høyre akse) mens søylene viser merutbytte i kroner (venstre akse). Figuren viser klart at fenomenet merutbytte er viktigst i husholdninger med aktive eiere, både målt i kroner og som andel av totalt mottatt aksjeutbytte.

Utbytte utover normalavkastningen.
Millioner kroner (venstre akse) og i prosent av samlet utbytte (høyre akse)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2004 innebar relativt små endringer i beskatningen av personer. Statsbudsjettet for 2005 er til gjengjeld vedtatt med relativt store endringer i inntektsbeskatningen og også noen justeringer i systemet for merverdiavgift. I boksen «Fordelingseffekter av merverdiavgiftsreformer» foregripes diskusjonen av skatteendringene i 2005 noe, ved at justeringene i merverdiavgiften diskuteres i lys av erfaringene med de relativt omfattende endringene i indirekte beskatning i 2001.

Vedvarende lavinntekt

Utviklingen i vedvarende lavinntekt

Det kan være grunn til å følge utviklingen i den nederste delen av inntektsfordelingen med ekstra stor oppmerksomhet. En sentral begrep i denne sammenheng er vedvarende lavinntekt. I det følgende vurderes omfanget av vedvarende lavinntekt i perioden 1996 til 2002, for hele befolkningen. Det tas utgangspunkt i den gjennomsnittlige medianinntekten i ulike treårsperioder (se definisjon av vedvarende lavinntekt i boks). For treårsperioden 2000 til 2002 var mediangjennomsnittet for årlig inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala) 201 000 kroner (se boks definisjon av inntektsbegrepet). Forskjellen mellom OECD og EU sin lavinnteksdefinisjon er, i tillegg til at den første benytter 50 prosent av medianen som lavinntektsgrense mens den andre benytter 60 prosent, at EU benytter en ekvivalensskala som i større grad vektlegger stordriftsfordelene innen husholdningene. OECD sin skala tilordner første voksne person vekt lik 1,0, neste voksne vekt lik 0,7 mens barn får vekt lik 0,5. Tilsvarende vekter for EU sin skala er henholdsvis 1,0, 0,5 og 0,3. Ifølge EU sin lavinnteksdefinisjon som er 60 prosent av medianen, vil lavinntektsgrensen være 121 000 kroner. Personer som i denne treårsperioden hadde en gjennomsnittlig husholdningsinntekt per forbruksenhet under denne grensen, vil etter den-

ne definisjonen ha vedvarende lavinntekt. For OECD sin definisjon, der en legger mindre vekt på at husholdningene har stordriftsfordeler, vil lavinntektsgrensen (50 prosent av mediangjennomsnittet) være på 83 000 kroner.

I en tabell vises det hvor mange personer som har hatt vedvarende lavinntekt i ulike treårsperioder mellom 1996 og 2002. Tabellen viser andelen personer med inntekt under både 50 og 60 prosent av mediangjennomsnittet for de to ekvivalensskalaene. Ifølge EU sin definisjon var andelen med vedvarende lavinntekt 9 prosent i perioden 2000-2002, mens tilsvarende tall var 2,7 prosent ifølge OECD sin definisjon. Sammenligning av andelen med vedvarende lavinntekt med tallet på personer som er under de årlige lavinntektsgrensene ett enkelt år viser at mange har forbigående lave inntekter. Ifølge de årlige inntektsundersøkelsene var det henholdsvis 11 prosent (EU-definisjon) og 5 prosent (OECD-definisjon) som hadde årlig lavinntekt i 2002 (se Rapporter nr 28, Statistisk sentralbyrå 2004).

Siden inntektsundersøkelsen ikke definerer studielån som inntekt, vil studenter, som hovedsakelig lever av studielån, bli å finne i lavinnteksgruppen. Tabellen viser også hvor mange som har vedvarende lavinntekt når studenter er utelatt. Studenter er her definert som personer som bodde alene siste året i treårsperioden og som var mottakere av studielån. Tabellen viser som forventet at lavinntektsandelen er noe lavere når studentene er utelatt. For OECD sin lavinnteksdefinisjon faller andelen med lavinntekt fra 2,7 til 2,1 prosent, mens andelen faller fra 9,0 til 8,1 prosent ved bruk av EU-definisjonen. Utviklingen i perioden er imidlertid nokså lik, uansett om studentene regnes med eller ikke. Andelen med vedvarende lavinntekt falt noe fra perioden 1996-1998 og fram til perioden 1999-2001,

Ulikhet i lønnsinntekt over tid

Mens 1970-årene var en periode med tildels sterkt fallende forskjeller i lønnsinntekt i de fleste OECD-land, var de følgende to tiårene i mange land preget av økende forskjeller. Særlig sterk var økningen i land som USA og Storbritannia. Norge har på mange måter fremstått som et unntak fra denne trenden, og en har ikke observert den økningen i lønnsulikhet som en har sett i mange andre land. Når en også tar i betraktning at ulikhetsnivået i utgangspunktet var lavt i Norge i forhold til andre land, gjør dette Norge til et spesielt land i denne sammenhengen.

I de fleste land hvor ulikheten har økt, har en sett økte lønnsforskjeller mellom grupper med ulik utdanning, arbeidserfaring, yrke og næringstilknytning. I tillegg har en sett en økning i ulikheten *innad* i grupper, f.eks. at lønns-spredningen blant menn i førtilårsalderen, med 12 års utdanning og som jobber i industrien har økt. Denne økningen, selv innenfor smalt definerte grupper, har av flere blitt tolket som resultat av en utvikling i retning av større vekt på lokal og individuell avlønning, f.eks. en økning i avlønningen av ferdigheter og kvalifikasjoner som ikke blir fanget opp av observerbare personkennetegn, som utdanning og arbeidserfaring.

Internasjonale sammenligninger viser at lønnsforskjellene i Norge er små sammenlignet med andre land langs de fleste dimensjoner, kanskje bortsett fra lønnsforskjeller knyttet til kjønn, hvor Norge er på linje med mange andre europeiske land. Utdanning er en viktig forklaringsfaktor for lønnsforskjeller. Mange studier har funnet at de individuelle lønnsforskjellene knyttet til utdanning har vært små og stabile over tid i Norge, mens mange land har opplevd en økning i lønnsforskjellene knyttet til utdanning i løpet av de to siste tiårene. Det er nettopp økningen i lønnsforskjeller knyttet til utdanning, i tillegg til økte forskjeller innad i grupper av «like» lønnsstakere, som har bidratt sterkest til økningen i ulikhet i en del land. Dette har vært særlig markert i land som USA og Storbritannia. I kontinental Europa har utviklingen vært mindre entydig, men hovedbildet er at de fleste land har hatt en viss økning i lønnsforskjellene knyttet til utdanning. I tillegg har en i en rekke land opplevd økende arbeidsledighet blant personer med lav utdanning.

Hvorfor lønnsforskjellene knyttet til utdanning har økt så kraftig i mange land, har vært gjenstand for stor oppmerksomhet. Utviklingen må reflektere at det har vært en økning i den relative etterspørselen etter utdannet arbeidskraft, dvs. at etterspørselsøkningen har vært sterkere enn tilbudsøkningen, eller at institusjonelle forhold på arbeidsmarkedet har endret seg. Flere studier dokumenterer at det har funnet sted en sterk økning i den relative etterspørselen etter utdannet arbeidskraft i de fleste industrialiserte land. Dette forklares gjerne med teknologiske endringer som har favorisert utdannet arbeidskraft, og at økt handel med land som har rikelig tilgang på lavtlønnet ufaglært arbeidskraft har redusert etterspørselen etter slik arbeidskraft innenlands.

Hvorfor har en ikke sett den samme utviklingen i Norge? Flere studier dokumenterer at den relative etterspørselen etter arbeidskraft med høy utdanning har økt i Norge, på samme måte som i resten av OECD. På den annen side har veksten i det gjennomsnittlige utdanningsnivået vært spesielt sterk i Norge de seneste tiårene: Fra å være blant de

OECD landene med lavest gjennomsnittlig utdanningsnivå i 1960, har Norge nå en av de høyest utdannede arbeidsstyrkene i OECD, målt i antall utdanningsår. Dette kan ha bidratt til å holde lønnsforskjellene knyttet til utdanning stabile, på tross av økt etterspørsel etter utdannet arbeidskraft. Systemet for lønnsfastsettelse kan også ha betydning for størrelsen på lønnsforskjellene. Lønnsfastsettelsen i Norge er i internasjonal sammenheng relativt sentralisert, og tendensen i vestlige land har dessuten gått mot en mer desentralisert struktur i de senere årene. Flere analyser har påpekt at Norge representerer et unntak fra denne tendensen, og at den sentraliserte lønnsfastsettelsen kan være en viktig årsak til at lønnsforskjellene i Norge er og har vært relativt små og stabile.

Det har imidlertid vært reist spørsmål om tiden for små lønnsforskjeller er forbi, og at Norge følger den internasjonale trenden i retning av økt ulikhet, men noe forsinket i forhold til en del andre land.

Empiriske undersøkelser viser at det er visse tegn til at lønnsulikheten i Norge er i ferd med å øke noe. Studerer en forskjeller mellom heltidsarbeidende lønnsstakere i perioden 1980-2002, finner en at det i første halvdel av 1980-tallet var det en reduksjon i forskjellene mellom lave og middels lønnsinntekter (målt ved pensjonsgivende inntekt), mens de høyeste lønnsinntektene økte sterkest. Siste halvdel av 1980-tallet var preget av en sammenpressing i den nedre del av fordelingen. På første halvdel av 1990-tallet var det generelt en svak reduksjon i forskjellene, bortsett fra at de aller høyeste lønnsinntektene økte sterkest. Fra siste halvdel av 1990-tallet viser tallene en økning i spredningen for hele inntektsfordelingen. Analyser av lønnsstatistikken for perioden 1997-2003, gjort av Teknisk beregningsutvalg, viser den samme entydige utviklingen i retning av økt lønns-spredning. Det er likevel verdt å merke seg at økningen i ulikhet er relativt moderat sammenlignet med hva mange andre land opplevde på 1980-tallet og første halvdel av 1990-tallet.

En dekomponering av denne utviklingen i bidrag fra ulike faktorer viser at endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (med hensyn til kjønn, utdanning, alder, næringstilknytning etc.) ikke har bidratt særlig mye til økt ulikhet totalt sett, men bidro særlig på slutten av 1980-tallet til økt ulikhet i øvre del av inntektsfordelingen, og redusert ulikhet i nedre del. Endringer i lønnsforskjeller etter kjønn, utdanning, erfaring, næring, etc., har gjennom hele perioden totalt sett bidratt til en reduksjon i ulikheten. Uobserverte faktorer bidrar til økt ulikhet, både i toppen og bunnen av fordelingen, og særlig i siste del av perioden. Dette innebærer at lønns-spredningen øker innenfor grupper av «like» individer. Dette resultatet holder seg også når vi ser på offentlig og privat sektor hver for seg, eller yrkesgrupper separat. Det indikerer at forhold knyttet til den enkelte bedrift eller individ får større betydning for den enkeltes lønnsinntekt.

Referanse

Hægeland, T. og L. J. Kirkebøen (2005): *Utdanning, lønn og sektor*. Kommer i serien Rapporter fra Statistisk sentralbyrå.

Definisjon av vedvarende lavinntekt

Vedvarende lavinntekt er her definert på bakgrunn av det beløpet som utgjør gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er i tillegg benyttet to ulike lavinntektsdefinisjoner: en basert på OECD sin ekvivalensskala og med lavinntektsgrensen satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet og en annen basert på EU sin ekvivalensskala og der lavinntektsgrensen settes lik 60 prosent av mediangjennomsnittet. OECD sin skala tilordner første voksne person vekt lik 1,0, neste voksne vekt lik 0,7 mens barn får vekt lik 0,5. Tilsvarende vekter for EU sin skala er henholdsvis 1,0, 0,5 og 0,3.

Tabellen under viser de årlige medianinntektene og treårs-gjennomsnittet for begge disse definisjonene:

Årlig median ekvivalentinntekt og gjennomsnittlig årlig median ekvivalentinntekt for ulike treårsperioder 1996-2002. Løpende og faste priser. To ulike ekvivalensskalaer

	OECD-skala		EU-skala	
	Løpende priser	2002-priser	Løpende priser	2002-priser
1996	123 000	142 000	148 000	171 000
1997	129 000	145 000	155 000	175 000
1998	139 000	153 000	167 000	184 000
1999	148 000	159 000	179 000	192 000
2000	155 000	161 000	187 000	195 000
2001	164 000	166 000	198 000	200 000
2002	173 000	173 000	208 000	208 000
Gjennomsnitt				
1996-1998	146 000	177 000		
1997-1999	152 000	184 000		
1998-2000	158 000	190 000		
1999-2001	162 000	196 000		
2000-2002	167 000	201 000		

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger

Ifølge OECD sin lavinntektsdefinisjon vil dermed alle personer som i treårsperioden 2000-2002 har en gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet (OECD-skala) lavere enn 50 prosent av mediangjennomsnittet i befolkningen i samme periode (dvs. $167\ 000/2=83\ 000$ kroner) bli definert som vedvarende inntektsfattige. Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EU sin definisjon (60 prosent av mediangjennomsnittet) er 121 000 kroner.

for deretter på nytt å øke noe i treårsperioden 2000-2002.

Lavinntekt innen ulike grupper

Barn og barnefamilier

Det ser ikke ut til at barn eller barnefamilier er særlig mer utsatt for å ha vedvarende lavinntekt enn befolkningen generelt. Noen typer barnefamilier har derimot en klart lavere sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt enn befolkningen sett under ett. Dette gjelder for eksempel for par med ett eller to barn. På den annen side har enslige forsørgere og par med tre eller

Utviklingen i vedvarende lavinntekt. 1996-2002. Andel personer med ekvivalentinntekt under henholdsvis 50 % og 60 % av mediangjennomsnittet i perioden. To ulike ekvivalensskalaer

Periode	OECD-skala		EU-skala		Antall observasjoner
	50 %	60 %	50 %	60 %	
Alle personer					
1996-1998	2,4	7,5	4,0	9,7	17 351
1997-1999	2,3	6,8	3,7	9,0	17 334
1998-2000	2,1	6,1	3,4	8,8	17 214
1999-2001	2,2	6,1	3,3	8,5	17 162
2000-2002	2,7	6,6	3,7	9,0	17 259
Alle personer eksklusive studenter¹					
1996-1998	2,0	6,8	3,5	8,9	17 204
1997-1999	1,9	6,2	3,1	8,1	17 187
1998-2000	1,7	5,6	2,9	8,2	17 089
1999-2001	1,8	5,5	2,8	7,8	16 999
2000-2002	2,1	5,9	3,0	8,1	17 073

¹ Personer som bor alene siste året i perioden og som mottar studielån.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

flere barn en noe større sannsynlighet for å ha vedvarende lavinntekt enn andre barnefamilier.

Utviklingen i vedvarende lavinntekt de siste årene for ulike husholdningstyper beskrives også. Hovedinntrykket er at det er stor grad av stabilitet i andelen med lavinntekt blant barnefamilier. Enslige forsørgere hadde en gunstig utvikling fra 1999 til 2001, men i 2002 ser en på nytt en økning i andelen med vedvarende lavinntekt i denne gruppen. Dette gjelder særlig for de som har hatt status som enslige forsørgere i alle tre årene. En annen gruppe barnefamilier der en ser en økning i andelen med lavinntekt, er par med tre eller flere barn. Ved EU sin målemetode økte andelen med lavinntekt i denne gruppen fra 4 prosent i perioden 1997-1999, til 6 prosent i perioden 2000-2002. I gruppen av inntektsfattige barnefamilier med mange barn er det et høyt innslag av personer med ikke-vestlig landbakgrunn.

Unge enslige

Unge som bor alene har tradisjonelt vært blant de gruppene som har vært klart overrepresentert blant de med årlig lavinntekt. Dette er et inntrykk som i stor grad blir befestet når en benytter paneldata for å studere omfanget av vedvarende lavinntekt. Blant unge som bor alene er det likevel et høyt innslag av studenter. Dersom vi utelater studentene, faller andelen aleneboende (i minst tre år) i lavinntektgruppen fra 35 prosent til 21 prosent (EU-definisjon).

Blant aleneboende har det stor betydning *hvor lenge* en har vært aleneboende. Av alle enslige ikke-studenter som var under 35 år i 2002, og som hadde bodd alene de tre siste årene, hadde så mange som 1 av 5 vedvarende lavinntekt. Men andelen med lavinntekt faller raskt når vi ser på dem som bare i en kortere periode har bodd alene. For dem som hadde vært aleneboende i bare ett av de tre siste årene, var an-

delen med vedvarende lavinntekt bare 9 prosent, det vil si samme andel som i befolkningen generelt. Dette tyder igjen på at det å kunne inngå i en husholdning med andre, for eksempel foreldre eller en samboer, har en positiv effekt på husholdningsøkonomien til de unge.

Innvandrere

Nesten hver fjerde innvandrere hadde vedvarende lavinntekt i treårsperioden 2000-2002 (EU-definisjon). Den høyeste andelen permanent inntektsfattige finner en blant innvandrere med ikke-vestlig landbakgrunn, med en andel på 31 prosent. Etter en periode der andelen innvandrere med lavinntekt gikk noe ned, ser vi i 2002 på ny en økning i andelen med lavinntekt i denne gruppen. Endringer i arbeidsmarkedet er trolig en viktig faktor bak denne utviklingen. Innvandrerne er trolig en av de gruppene som først fikk merke konjunkturomslaget i 2002, da etterspørselen etter arbeidskraft avtok. Ifølge arbeidsmarkedsstatistikken økte for eksempel den registrerte ledigheten blant innvandrere med afrikansk bakgrunn fra 13,5 prosent ved utgangen av i 2001, til 15,9 prosent i 2002. I tillegg kan også demografiske forhold spille inn. Ande-

len innvandrere fra den 3. verden økte fra den ene treårsperioden (1999-2001) til den neste (2000-2002), blant annet som følge av flere nyankomne flyktninger og asylsøkere fra land som Irak og Somalia. Erfaringsmessig vil nyankomne flyktninger ha større vansker med å få innpass i arbeidsmarkedet enn innvandrere med lengre botid.

Trygdemottakere

Innen de store trygdegruppene som alders- og uførepensjonistene har det vært en gunstig utvikling når det gjelder andelen med vedvarende lavinntekt. Alderspensionistene er fremdeles en gruppe som er overrepresentert, når en benytter EU sin lavinntektsdefinisjon. Dette skyldes at lavinntektsgrensen ved denne definisjonen ligger høyere enn minsteytelsene i folketrygden. I perioden 2000-2002 hadde 25 prosent av alderspensjonistene vedvarende lavinntekt, mot 28 prosent i perioden 1997-1999.

Det er en lavere andel med vedvarende lavinntekt blant uførepensjonister enn blant alderspensjonister. Uførepensjonister hadde om lag samme andel med lave inntekter som befolkningen ellers.

Personer i ulike husholdninger. Andel med vedvarende lavinntekt

	OECD-definisjon			EU-definisjon		
	1997-99	1999-01	2000-02	1997-99	1999-01	2000-02
Barn og barnefamilier						
Personer som har tilhørt enslig forsørgerhushold i minst tre påfølgende år	3	2	3	9	4	7
Personer som har tilhørt enslig forsørgerhushold i minst ett av tre påfølgende år	4	3	4	8	6	9
Personer i enslig forsørgerhushold på referansetidspunktet ¹	4	2	4	8	4	8
Personer i husholdningstypen par med barn, yngste barn 0-17 år	2	2	2	3	3	3
Personer i husholdningstypen par med barn, yngste barn 0-6 år	2	2	3	3	3	4
Personer i husholdningstypen par med barn, 1 barn under 18 år	1	1	1	2	2	2
Personer i husholdningstypen par med barn, 2 barn under 18 år	1	1	1	2	2	2
Personer i husholdningstypen par med barn, 3 eller flere barn under 18 år	3	3	4	4	5	6
Barn under 18 år (på referansetidspunktet ¹)	2	2	3	4	3	5
Barn under 7 år (på referansetidspunktet ¹)	3	2	3	4	3	4
Unge enslige						
Personer under 35 år som har vært aleneboende i minst tre påfølgende år	16	16	16	29	33	35
Personer under 35 år som har vært aleneboende i 2 av 3 påfølgende år	11	8	11	27	20	23
Personer under 35 år som har vært aleneboende i 1 av 3 påfølgende år	3	5	4	11	10	11
Unge enslige (uten studenter²)						
Personer under 35 år som har vært aleneboende i minst tre påfølgende år	8	8	8	17	22	21
Personer under 35 år som har vært aleneboende i 2 av 3 påfølgende år	6	5	6	14	12	11
Personer under 35 år som har vært aleneboende i 1 av 3 påfølgende år	2	3	2	8	7	9
Innvandrerbefolkningen						
Innvandrere i alt	12	11	16	23	19	25
Innvandrere med ikke-vestlig landbakgrunn	15	16	21	27	23	31
Folketrygdpensjonister						
Alderspensionister	1	1	1	28	26	25
Uførepensjonister	1	0	0	10	7	9
Alle personer	2,3	2,2	2,7	9,0	8,5	9,0

¹ Referansetidspunktet er siste året i treårsperioden.

² Personer som er aleneboende siste året i treårsperioden og som mottar studielån.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

Internasjonal sammenligning

I de siste årene har fattigdom og sosial eksklusjon stått høyt på den politiske dagsorden i EU. Under rådsmøtet til EU i Lisboa i 2000 ble det blant annet utformet en målsetting om å sterkt bekjempe fattigdom og sosial eksklusjon fram mot år 2010. Et viktig instrument i denne politikken er å utarbeide ulike sammenlignbare strukturindikatorer for sosiale forhold i de europeiske landene. Dette har blant annet medført at Eurostat nå årlig publiserer indikatorer for måling av både årlig og vedvarende lavinntekt i medlemslandene. Også andre land, deriblant Norge, leverer tall til disse oversiktene.

I tabellen nedenfor er det vist tall for vedvarende lavinntekt i årene 1999-2001 for ulike land. Tabellen viser andelen personer med en disponibel ekvivalentinntekt² under 60 prosent av medianinntekten i det aktuelle året, og som var under de årlige lavinntektsgrensene i minst to av de tre foregående år. Merk at dette er en annen måte å definere kronisk lavinntekt på enn den som er benyttet over. Tallene her er hentet fra Eurostat sin database New Cronos.

Oversikten i tabellen gir noen hovedtrekk. Land med geografisk nærhet samt store likheter i hvordan velferdssystemet er bygd opp, for eksempel med hensyn til sosiale overføringer, har omtrent det samme nivået på andelen med vedvarende lavinntekt. Nederland hadde den laveste andelen i 2001 med 5 prosent, fulgt av Danmark, Finland, Tyskland og Norge med andeler på 6 prosent. Blant landene med høyest andel med vedvarende lavinntekt finner vi flere sør-europeiske land. I Portugal, Hellas og Italia er andelen med vedvarende lavinntekt mer enn dobbelt så høy som i de nordiske landene. Det er også en høy andel fattige i Irland. Det er også en tendens til at andelen har økt noe i landene med høye andeler i perioden 1999-2001, mens tallene har vært stabile for de øvrige landene.

Det er viktig å være klar over at det er en nær sammenheng mellom inntektsfordelingen og andelen med (vedvarende) lavinntekt i et land. Desto jevnere inntektsfordelingen er i et land, jo lavere er andelen med lav inntekt. Dette har en klar definisjonsmessig sammenheng siden en jevn inntektsfordeling indikerer at det er relativt få personer med svært lav (eller svært høy) inntekt i landet.

Opplevelsen av lavinntekt

Så langt er lavinnteksproblematikken diskutert utelukkende på grunnlag av inntektsstørrelser. Men hvordan opplever personer med lavinntekt sin økonomiske situasjon? I hvilken grad opplever de at inntektene ikke strekker til? Opplever de at grunnleggende behov ikke dekkes? Og i hvilken grad må de avstå fra materielle goder som oppfattes som selvfølgelig i dagens

Andel personer med vedvarende lavinntekt i ulike land i Europa. Andel personer med disponibel inntekt per forbruks-enhet under 60 prosent av nasjonal medianinntekt i det aktuelle året, og i minst to av tre foregående år. EU-skala. 1999, 2000 og 2001

	1999	2000	2001
Nederland	5	5	5
Danmark	5	6	6
Finland	5	6	6
Tyskland	6	6	6
Norge	7	6	6
Østerrike	7	7	7
Belgia	7	8	7
Luxembourg	8	8	9
Frankrike	9	9	9
Spania	11	11	10
Storbritannia	11	11	10
Italia	11	11	13
Irland	12	13	13
Hellas	13	13	14
Portugal	14	14	15

Kilde: Eurostat.

samfunn? Opplysningene som diskusjonen i det følgende er basert på er samlet inn ved intervju med om lag 3 000 voksne, vel 200 av disse med vedvarende lavinntekt, slik vi har definert det. Personene har blitt intervjuet i alle tre årene 2001-2003.

Det er forbausende liten forskjell på vurderingene av økonomisk romslighet mellom personer med vedvarende lavinntekt og andre personer i alderen 16-83 år. 11 prosent av personene med vedvarende lavinntekt og 9 prosent i hele befolkningen sier at det er svært vanskelig eller vanskelig å «få endene til å møtes» (forskjellen er ikke statistisk sikker). Det er bare blant yngre personer under 45 år at resultatene tyder på en forskjell (tilsvarende tall henholdsvis 18 og 10 prosent). Derimot er det en sikker forskjell i andelen som oppgir at økonomien er romslig. Blant personer med vedvarende lavinntekt er det 25 prosent som sier at det er lett eller svært lett å «få endene til å møtes», mens det tilsvarende tallet i hele befolkningen er 36 prosent.

Hva kan årsaken være til at lavinnteksgruppen avviker såpass lite fra befolkningen når det gjelder opplevelsen av den økonomiske situasjonen? For de eldre med lav inntekt er det sannsynlig at en stabil økonomi og små krav kan være noe av forklaringen. En annen mulig forklaring er at lavinnteksgruppen har tilpasset seg et lavere forbruksnivå som gjør at forskjellene mellom inntekter og utgifter ikke behøver å være så ulike. En tredje mulighet kan være at inntektene ikke gir et godt bilde av økonomien for en del i lavinnteksgruppen. For de yngre kan en mulig forklaring være at det er studenter i gruppen med vedvarende lavinntekt. Studenter finansierer ofte forbruket sitt ved studielån slik at de har muligheter for et høyere forbruk enn det inntekten tilsier. Resultatene endrer

² Merk at Eurostat sitt inntektsbegrep avviker noe fra det som ble benyttet ovenfor.

seg imidlertid lite når en ser bort fra studentene, men andelen som oppgir at det er lett å få endene til å møtes øker noe.

En annen innfallsvinkel til opplevelsen av lavinntekt er vurderinger om forbruksnivået er tilstrekkelig til å dekke de grunnleggende behov. Det er flere i lavinntektsgruppen som ikke har råd til å dekke grunnleggende behov som middagsmat, klær, varm bolig og ferie enn i befolkningen som helhet. Men det store flertallet klarer å dekke slike behov også i lavinntektsgruppen. Det er flest som ikke har råd til å kjøpe nye klær og ikke har midler til en ukes «borteferie». Det gjelder snaut en av fem, sammenlignet med om lag en av ti i befolkningen. 6-8 prosent i lavinntektsgruppen har ikke råd til å spise kjøtt/fisk til middag annenhver dag og å holde boligen varm, om lag dobbelt så stor andel som i befolkningen. Det er små forskjeller mellom yngre og eldre i lavinntektsgruppen når det gjelder dekning av grunnleggende behov som middagsmat, klær, varm bolig og ferie.

Har færre personer i lavinntektsgruppen tilgang til vanlige forbruksgoder enn det som er tilfelle for

befolkningen ellers? Det er liten eller ingen forskjell mellom lavinntektsgruppen og befolkningen når det gjelder telefon, farge-TV og vaskemaskin, siden nesten alle disponerer slike goder. Derimot er det klare forskjeller i tilgangen til bil og PC. Både blant yngre og eldre i lavinntektsgruppen disponerer om lag 40 prosent bil, mens tilsvarende andel i befolkningen er 80 prosent. Blant middelaldrende og eldre er det imidlertid få som sier at det er økonomiske grunner til at de ikke har bil. Blant yngre med lav inntekt viser tallene at inntekten virker begrensende i forhold til disponering av bil, siden 37 prosent oppgir at dette er tilfelle. Det utgjør over halvparten av de 57 prosent som ikke disponerer bil. I motsetning til hva som er tilfelle med hensyn til bil, synes det å være behovet mer enn økonomien som styrer om husholdningene har PC. Det er riktignok færre i lavinntektsgruppen enn i befolkningen ellers som har PC, men blant yngre er forskjellen beskjeden (henholdsvis 67 og 83 prosent), og bare 9 prosent i lavinntektsgruppen sier det er økonomiske grunner til at de ikke har PC. Blant middelaldrende og eldre er det bare en av ti som har PC (sammenlignet med 57 prosent i befolkningen i samme alder), men svært få begrunner det i dårlig økonomi.

Indikator på økonomisk romslighet for personer med vedvarende lavinntekt. 2001-2003. Prosent

	16-83 år		16-44 år		45 - 83 år		16-83 år
	Alle	Vedvarende lavinntekt	Alle	Vedvarende lavinntekt	Alle	Vedvarende lavinntekt	Vedvarende lavinntekt uten studenter
Økonomisk romslighet (få endene til å møtes)							
Svært vanskelig	3	3	3	6	2	1	3
Vanskelig	6	8	7	12	4	5	8
Lett eller svært lett	36	25	27	19	44	30	29
Antall svar	2 909	214	1361	119	1 548	95	159

Indikatorer på materiell situasjon for personer med vedvarende lavinntekt. 2001- 2003. Prosent

	16-83 år		16-44 år		45 - 83 år		16-83 år
	Alle	Vedvarende lavinntekt	Alle	Vedvarende lavinntekt	Alle	Vedvarende lavinntekt	Vedvarende lavinntekt uten studenter
Har ikke råd til:							
en ukes ferie	9	19	11	19	7	20	19
spise kjøtt eller fisk annen hver dag	3	8	4	9	2	8	9
kjøpe nye klær	8	17	10	19	6	15	16
holde boligen varm	3	6	2	6	3	6	5
Antall svar	2 909	214	1361	119	1 548	95	159

Fordelingseffekter av merverdiavgiftsreformer

Effekter på fordelingen av levestandard mellom husholdninger som følge av to merverdiavgifts-reformer analyseres. Den første, kalt den ikke-uniforme merverdiavgiftsreformen, er en proveny-nøytral versjon av den faktiske reformen fra 2001. 2001-reformen innførte merverdiavgift på flere tjenester, økte satsen fra 23 til 24 prosent, og halverte satsen på matvarer og ikke-alkoholholdige drikkevarer. Dette førte til et fall i provenyet, som i denne analysen er kompensert ved å øke merverdi-avgiftssatsen med ytterligere ett og et halvt prosentpoeng. Den andre reformen, kalt den uniforme merverdiavgiftsreformen, innfører merverdiavgift på alle tjenester, fjerner investeringsavgiften og øker merverdiavgiftssatsen med om lag ett prosentpoeng for å oppnå provenynøytralitet. Begge reformene er vurdert i forhold til merverdiavgiftssystemet som eksisterte før 2001-reformen. Resultatene viser at den første reformen fører til en jevnere fordeling av levestandard mellom husholdninger, mens fordelingseffekten er nær null for den andre reformen. Til slutt i denne boksen kommenteres merverdiavgiftsreformen som trådte i kraft 1. januar 2005.

En merverdiavgiftsreform påvirker priser og inntekter i hele økonomien, i utgangspunktet vil alle økonomiske variable kunne bli endret. En generell likevektsmodell for norsk økonomi (MSG-6) er benyttet til å beregne virkninger på bl.a. produsent- og konsumentpriser og ulike inntektstyper, se tabell 1 og 2 for utvalgte resultater. Denne makroanalysen sier ikke noe om hvilke husholdninger som taper og vinner på en slik reform. Endringer i priser og inntektstyper blir derfor benyttet som input til en mikrosimuleringsmodell (LOTTE-Konsum), med et representativt utvalg av ca. 40 000 individer og 15 000 husholdninger, som beregner virkninger på (u)likheten av levestandard når priser og inntekter endrer seg, se tabell 3 for resultater. Levestandarden for hvert individ beregnes som husholdningens totale forbruksutgift delt på antall forbruksenheter og prisindeksen til husholdningen, som tar hensyn til at husholdningene har ulike behov og ulike forbruksmønstre. Graden av likhet i levestandard blir målt ved 1 minus Gini-koeffisienten.

Fra tabell 1 ser vi at prisen på mat går klart ned i den ikke-uniforme merverdiavgiftsreformen, som skyldes at «matmomsen» har gått kraftig ned. Dette vil isolert sett trekke i retning av jevnere fordeling fordi husholdninger med lav levestandard gjennomgående har en høyere budsjettandel til mat enn husholdninger med høy levestandard (Engels lov). Et spørsmål er i hvor stor grad denne effekten vil slå igjennom når en tar hensyn til alle de andre økonomiske mekanismene i de to store modellene som er benyttet, herunder kravet til balansert budsjett. Resultatet i tabell 3, rad 1 og kolonne 1, viser at den ikke-uniforme merverdiavgiftsreformen gir en økning i likhetsgraden i fordelingen av levestandard. Engels lov er en viktig faktor bak dette resultatet, som blir fanget opp av modellen ved at de 15 000 husholdningene har hver sin prisindeks.

I tabell 3 viser rad 1 hovedresultatet, hvor virkninger av alle faktorer i modellsystemet er inkludert, herunder endringer i produsentpriser, inntekter, formue og overføringer. Men det er interessant å vite hvilke faktorer som har påvirket resultatet mest, og om noen faktorer har dradd resultatet i motsatt retning. Dette er vist i radene 2-8 hvor hovedresultatet er

Tabell 1. Input til fordelingsanalysen fra likevektsanalysen. Prosentvise endringer i konsumentpriser, inkl. endrede produsentpriser, fra langsiktsløsningen. Ikke-uniform og uniform merverdiavgiftsreform¹

Konsumentpriser	Ikke-uniform merverdiavgiftsreform	Uniform merverdiavgiftsreform
Mat	-7,02	1,29
Drikkevarer og tobakk	-0,79	0,79
Andre varer	(1,61 - 2,76)	(0,58 - 6,30)
Boligtjenester	1,55	0,34
Biltjenester	1,95	0,63
Andre tjenester	(-0,19 - 2,03)	(1,50 - 23,92)

¹ Intervaller er oppgitt når det i modellen er flere godegrupper med ulik prisendring innen den oppgitte hovedgruppen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Input til fordelingsanalysen fra likevektsanalysen. Prosentvise endringer i inntekter, formue og overføringer fra langsiktsløsningen. Ikke-uniform og uniform merverdiavgiftsreform¹

	Ikke-uniform merverdiavgiftsreform	Uniform merverdiavgiftsreform
Inntekter før personskatt, ekskl. utbytte og netto renteutgifter overfor utlandet	(-0,09 - 0,04)	(1,56 - 4,35)
Utbytte før personskatt	0,11	5,28
Netto renteutgifter overfor utlandet, før personskatt	-4,01	43,11
Formue før personskatt, ekskl. netto utenlandsgjeld	(-0,11 - 0,72)	(-4,09 - 5,39)
Netto utenlandsgjeld før personskatt	-4,01	43,11
Overføringer før personskatt	(0,00 - 0,27)	(3,14 - 3,82)

¹ Intervaller er oppgitt når det i modellen er flere poster med ulik prosentvis endring innen den oppgitte hovedposten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Absolutt endring i graden av likhet fra utgangssituasjonen til de to politikkalternativene

Reform i mikrosimuleringsmodell	Ikke-uniform merverdiavgiftsreform	Uniform merverdiavgiftsreform
1) a+b+c+d+e	0,00176	0,00012
2) a	0,00157	0,00118
3) a+c+d+e	0,00162	0,00057
4) a+b	0,00170	0,00073
5) c+d+e	0,00005	-0,00061
6) c	0,00001	-0,00231
7) d	-0,00002	-0,00089
8) e	0,00005	0,00248

a: endrede merverdiavgiftssatser på varer og tjenester.

b: endrede produsentpriser fra MSG-6-simuleringene.

c: endrede inntekter før personskatt, ekskl. utbytte, og endret formue før personskatt fra MSG-6-simuleringene.

d: endret utbytte før personskatt fra MSG-6-simuleringene.

e: endrede overføringer før personskatt fra MSG-6-simuleringene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Forts.

Forts.

dekomponert ved å se på virkninger av enkeltfaktorer eller grupper av faktorer. Dekomponeringen er tilnærmet additiv. La oss fortsatt betrakte virkningen av den ikke-uniforme reformen, med halvering av matmomsen, dvs. den første kolonnen i tabellen. Vi ser at den viktigste effekten kommer ved den direkte effekten av endrete momssatser (a). Likevektseffekter gjennom endringer i produsentpriser, inntekter og overføringer betyr lite, men forsterker snarere enn svekker den opprinnelig effekten av endringene i merverdiavgiftssatsene. Så lenge en tar med virkningene på konsumentprisene får vi en økning i likhetsgraden på om lag samme nivå, dvs. i intervallet fra 0,00157 til 0,00176. I den bakenforliggende rapporten er disse størrelsene oversatt til en «velferdsmessig ekvivalent endring i levestandard per person i 1995 priser», tilsvarende om lag 1 000 kroner.

Begge reformene innfører merverdiavgift på flere tjenester, og spesielt gjelder dette den uniforme reformen, jf. tabell 1 for informasjon om prisendringer. Dette trekker i retning av økt likhet fordi det er en tendens til at budsjettandelen for tjenester øker med individenes levestandard. Dette kan forklare at førsteordenseffekten av endringen til uniforme merverdiavgiftssatser øker likheten. Men her er likevektseffekter gjennom produsentpriser, inntekter og overføringer langt sterkere, og alt i alt blir virkningen på likheten i fordelingen av levestandard nær null.

Fra 1. januar 2005 økte den generelle merverdiavgiftssatsen fra 24 til 25 prosent, samtidig som matmomsen gikk ned fra 12 til 11 prosent. Denne reformen er ikke analysert konkret, men på bakgrunn av analysen over gis nedenfor noen vur-

deringer av 2005 reformen, som kan betraktes som hypoteser som kan testes i ettertid.

Det at momssatsen for matvarer holdes utenfor økningen i den generelle merverdiavgiften, og tvert imot går ned, vil trekke i retning av at likhetsgraden øker. Det er en del tjenester som ikke er momsbelagt der husholdningenes budsjettandel tenderer mot å synke når inntekten og levestandarden øker, f.eks. utgifter til idrettsarrangementer og lotterier. Siden slike tjenester fremdeles ikke beskattes, mens annet forbruk beskattes mer, vil det også trekke i retning av økt likhetsgrad ved merverdiavgiftsreformen 2005. Samtidig er det andre tjenester som ikke er momsbelagt der budsjettandelen øker med levestandarden, f.eks. leie av hotellrom, noe som trekker i retning av at likhetsgraden synker når den generelle momssatsen øker. Alt i alt vil nok merverdiavgiftsreformen 2005 ha liten effekt på fordelingen, men antakelig vil den heller øke graden av likhet enn omvendt.

Kilde: Åvitsland, T. og J. Aasness: Fordelingseffekter av merverdiavgiftsreformer, *Økonomiske analyser* 6/2004, 51-56.